

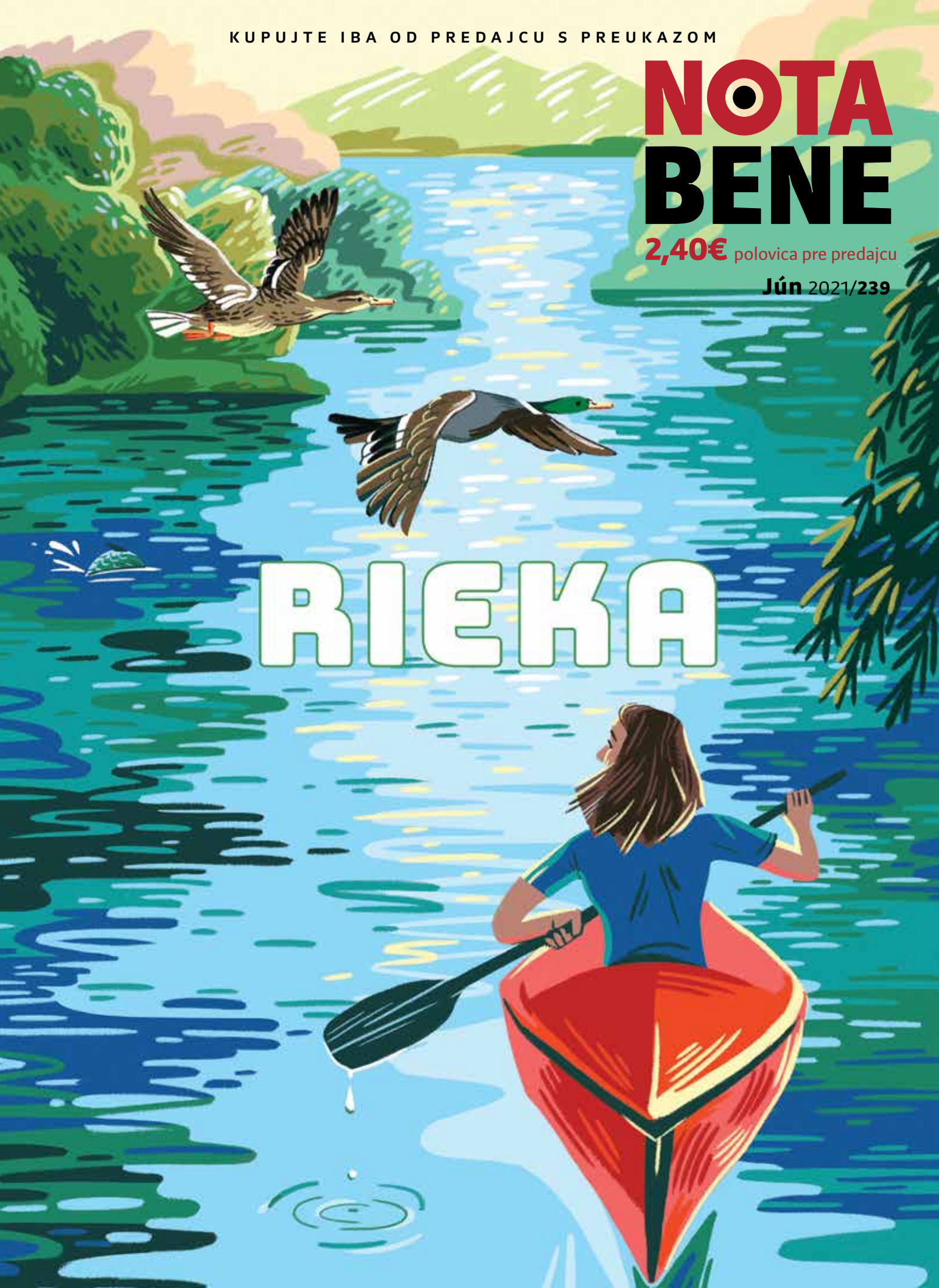
KUPUJTE IBA OD PREDAJCU S PREUKAZOM

**NOTA
BENE**

2,40€ polovica pre predajcu

Jún 2021/239

RIEKA

ILUSTRÁCIA NA OBÁLKE: Sasha Chagina

Divoká riečka Belá si aspoň sčasti zachovala pôvodný charakter horskej rieky. Foto: Shutterstock

Rozhovor
Riečna revolúcia

4

Téma
Prístav Bratislava

8

Téma
Králi dunajských ramien

11

Fenomén
Záchranca riek

14

História
Dar Nílu

24

Téma
Na vode v pohode

28

Pútnik
Po chrbtoch býkov

32

NAŠA/NÁŠ...

Bebrava, Belá, Belina, Biela, Biela Orava, Biela voda (prítok Dunajca), Biela voda (prítok Váhu), Biely Váh, Blava, Blh, Boca, Bodrog, Bodva, Bojnianka, Bošáčka, Brezovský potok, Búr, Bystrianka, Bystrica (prítok Hrona), Bystrica (prítok Kysuce), Cirocha, Čerešňový potok, Čierna voda (prítok Malého Dunaja), Čierna voda (prítok Uhu), Čierny Hron, Čierny Váh, Čiernanka, Čremošná, Demänovka, Derňa, Dlhý kanál, Domanižanka, Drevenica, Drietomica, Dubová, Dudvák, Dunaj, Dunajec, Duša, Gidra, Gortva, Handlovka, Hnilec, Holeška, Hornád, Hron, Hučava, Hutná, Chlmec, Chocholnica, Chotčianka, Chotina, Chrenovka, Chtelnička, Chvojnica, Ida, Inovec, Ipeľ, Jablonka, Jakubianka, Jarčie, Jasenica, Javorinka, Jelešňa, Kamenec, Kamenistý potok, Ketský potok, Kežmarská Biela voda, Klanečnica, Klastavský potok, Klenovská Rimava, Klak, Koprovnicka, Krivánsky potok, Krtíš, Krupinica, Kysuca, Laborec, Ladomirka, Latorica, Lednica, Levočský potok, Liska, Litava, Livina, Lutilský potok, Lužianka, Ľubochňanka, Mačací potok, Machnáč, Malá Nitra, Malina, Malý Dunaj, Marikovský potok, Mlynica, Morava, Muráň, Myjava, Neresnica, Nitra, Nitrica, Okna, Olka, Olšava, Ondava, Ondavka, Orava, Oravica, Palúdzanka, Papradňianka, Paríž, Parná, Perec, Plachtinský potok, Podhradský potok, Podľužianka, Polhoranka, Poprad, Pružinka, Radiša, Radomka, Radošinka, Rajčanka, Revúca, Rieka, Rimava, Rimavica, Rohozná, Roňava, Rudava, Rudnica, Sekčov, Sikenica, Slaná, Slatina, Smrečianka, Stará Rieka, Stoličný potok, Studený potok (prítok Oravy), Studený potok (prítok Popradu), Súčanka, Suchá, Svinica, Svinka, Šárd, Širočina, Štiavnica (prítok Ipľa), Štiavnica (prítok Váhu), Štiavnik, Štítnik, Teplica (prítok Myjavy), Teplica (prítok Turca), Teplička, Tisa, Tisovník, Topľa, Torysa, Tovarský potok, Trnávka (prítok Dudváhu), Trnávka (prítok Ondavy), Trstie, Tuhársky potok, Turiec (prítok Váhu), Turiec (prítok Slanej), Turňa, Ublianka, Udava, Uh, Ulička, Váh, Varínka, Vlára, Vrbovec, Vrbovok, Vyčoma, Vydranka, Vydrica, Výrava, Zolná, Žitava.

Nech si plynú v pokoji.

Sandra Pazman Tordová,
šéfredaktorka

NOTA BENE

6 2021

Editoriál

3

NOTA BENE

6 2021

Rozhovor

4

Riečna revolúcia

Andrea Hajduchová

Jana Čavojská

Vláda si dala záväzok spracovať novú vodnú politiku zameranú na zadržanie vôd v krajine prírode blízky spôsobom a vytváranie prostredia schopného odolávať zmene klímy. Končí na Slovensku čas veľkých priehrad? Aké zmeny uvidíme na našich riekach?

Martina Paulíková prišla do Slatinky v roku 1993 ako študentka Fakulty ekológie Technickej univerzity vo Zvolene. Pedagógovia tam brali svojich študentov a rozprávali im o prírodných hodnotách územia. Rieka Slatinka bola a dodnes je nezregulovaná, so zachovanými brehovými porastmi. Klukatí sa a vytvára štrkové lavice. Zachovali sa okolo nej mokrade aj záplavové územia. Žijú tam vydry a rastú vzácne orchidey. Cez spoznávanie prírodných hodnôt sa Martina dostala bližšie

k miestnym ľuďom. Slatinka bola totiž už roky odsúdená na zatopenie pre výstavbu vodného diela. Keď v roku 1993 začalo nové posudzovanie jeho vplyvov na životné prostredie, Martina a ďalší založili Združenie Slatinka s cieľom zvrátiť výstavbu nezmyselnej priehrady.

Vodné dielo Slatinka sa objavilo v Štátnom vodohospodárskom pláne v roku 1954. Odvtedy Slatinka čakala, kým ju štát zaplaví. Až teraz padlo rozhodnutie, že dielo nepotrebujeme. Dá sa takéto víťazstvo osláviť?

Zatiaľ sme neoslavovali, lebo stále visí vo vzduchu trochu neistoty. Vydrží vláda? Vydrží tento jej záväzok? Oznámenie vlády, že čas veľkých vodných stavieb skončil a zadržiavanie vody v krajine chceme riešiť zelenším spôsobom, je, samozrejme, významná vec. No na druhej strane stále neboli zmenené strategické dokumenty a územné plány. Tento proces trvá dlhšie, takže sme ešte neoslavovali, ale sme radi. Ľudia sa cítia slobodnejší.

Nemalo by sa to asi skončiť len zrušením stavby. Príbeh Slatinky je príbehom, keď sa štát nesprával k svojim občanom s rešpektom. Prebehlo vyvlastnenie, starousadlíci si svoje domy od štátu prenajímajú. Dejú sa kroky k náprave aj v tejto oblasti?

Niektoré domy a pozemky boli vykúpené a niektoré vyvlastnené. Majitelia vyvlastnených pozemkov mohli v rámci reštitúcií požiadať o ich vrátenie. Týka sa to asi šesťdesiatich percent pozemkov v obci. Domy boli väčšinou vykúpené a majitelia si ich od štátu prenajímajú. Po oznámení, že sa vodné dielo nebude stavať, cítiť veľký tlak cudzích ľudí. Takže miestni sa zase obávajú, že o domy či pozemky prídu. Boja sa, že pri projektoch prípadnej novej obytnej štvrte, vodovodu či inej stavby budú pozemky opäť vyvlastnené. Tí, ktorí si domy prenajímajú, sa boja, že prídu o nájomné zmluvy, pretože sa povára, že štát urobí aukciu a predá či prenajme domy tomu, kto ponúkne viac peňazí. Hrozbou je aj scenár, že štát pozemky odovzdá obci Zvolenská Slatina, ktorá ich rozpredá za trhové ceny alebo netransparentne uprednostní iných ľudí pred pôvodnými majiteľmi. A to

nie je konšpirácia. Ľudia v Slatinke takýto postup už zažili. Keď boli v roku 1999 presídlení do domov a do bytovky v Zvolenskej Slatine, dostali nájomné zmluvy a ústny príslub, že im nové domy a byty budú časom odovzdané za zostatkovú cenu. No majiteľom sa stala obec, ktorá ich odmietala odpredať a urobila tak až po rokoch, ale za trhové ceny.

Niet sa čo čudovať, že na oslavy ešte nie je dôvod...

V obci sú okrem starousadlíkov aj nájomcovia, ktorí si od štátu dvadsať rokov prenajímajú niektoré domy, o ktoré pôvodní majitelia nemali záujem. Získali ich v havarijnom stave, zveľadili na vlastné náklady a teraz majú obavy, či domy zostanú im, alebo sa vrátia pôvodným majiteľom.

Keď človek číta, čím si obyvatelia za sedemdesiat rokov prešli, ťažko povedať, či to boli vždy len procesy, ktoré im kládli polenú pod nohy, alebo nadpráca úradníkov, či dokonca spoluobčanov. Keď sa objavili prvé plány na výstavbu diela, zrušili obci autobus, vypli osvetlenie...

Vodné dielo Slatinka je stavba z 50. rokov. Myslím si, že v tých časoch sa považovalo za normálne, že ak štát rozhodol, nikto sa ľudí nepýtal a museli znášať útrapy. Stavebná uzávera bola tvrdá. Dnes by už také striktné obmedzenie užívania majetku nedovoľoval zákon. Čo ma však prekvapuje, je racionalizácia úradníkov. Pred rokom 1989 sa ľudí nepýtali, no aj potom k vodnému dielu pristupovali tak, že je všetko pripravené, tak ideme ďalej. Úradníci nezažili demokratické procesy rozhodovania o stavbách vo verejnom záujme. V týchto situáciách budú, samozrejme, ľudia nešťastní a niektorí budú protestovať, ale dôležité je, ako sa k nim postavíme. Či ich počúvame, odpovedáme jasne na ich otázky a hľadáme najlepšie riešenia aj v ich záujme. Mnohí ľudia v Slatinke nám hovorili, že ak by bolo skutočne treba priehradu postaviť a niekto by im to vysvetlil tak, že by argumentom uverili, ustúpili by všeobecnému dobru. Oni však nedostali jasné odpovede.

Zrušenie VD Slatinka by nemalo byť ojedinelým prípadom víťazstva

NOTA BENE

6 2021

Rozhovor

5

„zelených“ riešení nad betónom v rieke. Mení sa celá vodohospodárska politika Slovenska. V čom zmena spočíva?

Vláda si dala záväzok nielen zrušiť výstavbu vodných diel Slatinka a Tichý potok, ale aj spracovať novú vodnú politiku, zameranú na zadržanie vôd v krajine prírode blízky spôsobom a vytváranie krajiny, ktorá je schopná odolávať zmene klímy. Ako vyštudovanú ekoložičku a dlhoročnú aktivistku ma prizvali, aby som proces pomáhala koordinovať. Prijala som to aj ako príležitosť pochopiť zmysľanie „tradičných“ vodohospodárov, pretože ľudsky rozumiem tomu, že ak sú nejaké postupy roky zaužívané, nie je ich ľahké zmeniť zo dňa na deň. No zmena je nevyhnutná, pretože rieky a celá krajina sú veľmi špecifické. Môžeme im dlho robiť zle a ony to vydržia, ale potom príde posledný úder a zrazu sa systém začne váľať ako domček z karát. Ak zregulujeme rieku, vyrovnáme jej koryto, spevníme brehy a odstrihneme ju od okoliťého prostredia, tak voda bude tiecť ako v nejakej rúre a negatívne vplyvy sa dlho neprejavia. Nebude tlak na zmenu prístupu.

Ktoré zásahy do riek sú najproblematickejšie?

Za najväčší problém považujem vnímanie vody ako suroviny, ktorá tečie riekou ako „produktovodom“, a postoj, že my ľudia hospodárime s vodou. Toto úzke vnímanie rieky spôsobilo, že sme prestali vnímať jej spojitosť s krajinou. Keď rieku nevtesnáme do vybetónovaného koryta, ale dostáva sa pri väčšej vode voľne do okolia, do riečnej nivy, starých koryt, tak v krajine prirodzene zostáva voda a udržiavajú sa aj jej podzemné zásoby. Za posledných niekoľko desiatok rokov sme začali veľmi využívať inundácie riek, teda miesta v tesnej blízkosti rieky, kde sa voda pri zvýšených prietokoch prirodzene vylievala. Možno aj pod dojemom toho, že sa vieme povodňami technicky ubrániť, sme stavali domy stále bližšie k rieke. Výsledkom je, že investujeme stále ďalšie peniaze do technických riešení ochrany. Ale to, že postavíme múr a potom ešte väčší múr, situáciu nerieši. Voda prehučí korytom, nezostane v krajine, a dôsledkom je sucho.

Rieši nová vodohospodárska politika aj výstavbu v inundáciách, teda záplavových územiach riek?

Pracovná skupina ministerstva životného prostredia definovala, čo sú akútne problémy. Patrí medzi ne aj výstavba v inundáciách. Už dnes zákon hovorí, že inundačné územie vyhlasuje okresný úrad na podnet správcu toku a v tomto území je zakázané stavať. Ak také územie nie je vyhlásené, zákon hovorí, že ide o územie ohrozené povodňami podľa mapy povodňového ohrozenia alebo priebehom záplavovej čiary pri najväčšej známej povodni. Zákony sa však obchádzajú a vykladajú účelovo.

Rieka Slatina pramení vo Veporských vrchoch a pri Zvolene sa vlieva do Hrona, ktorý sa tiež stal symbolom zápasu za živé rieky. Štát na ňom rozdal profily pre výstavbu skoro štyridsiatich malých vodných elektrární (MVE). Devätnásť z nich už stojí. Budú sa stavať ďalšie?

Nie všetky sú problematické a nie všetky sú nové. Najmä na hornom úseku stoja niektoré už desiatky rokov. Problematické sú tie, ktoré vznikli či majú vzniknúť na dolnom a strednom úseku Hrona. Keď stavali MVE na menších tokoch, verejnosť to nevnímala ako problém. Aktivisti v Banskej Bystrici bojovali proti výstavbe MVE Šalková, no mesto jej výstavbu nezastavilo. Keď však začali na Hrone pribúdať ďalšie MVE, v rieke prestali migrovať ryby, na rieku prestali chodiť vodáci, zanikla požičovňa v Novom Tekove a ďalšie prevádzky naviazané na tento šport. Vtedy sa ľudia začali pýtať – znesie Hron toľko malých vodných elektrární? Zobudili sme sa, ale neviem, či tá cena stála za to. Na Hrone sme prišli o vzácne územia.

Aj aktivity občianskych združení Za živé rieky spolu s WWF Slovensko a Via Iuris zabránili výstavbe MVE pri Hronskom Beňadiku a pri Žiari nad Hronom. Rozsudky, ktoré v týchto prípadoch padli, sa považujú za precedensy...

V prípade MVE Hronský Beňadik súd rozhodol, že pri jej povoľovaní neboli posúdené vplyvy na chránené územie európskeho významu „Stredný tok Hrona“ a na chránené druhy, najmä prúdomilné ryby. V prípade MVE Žiar nad Hronom ide o precedens. Najvyšší súd SR v rozhodnutí

o podaní Združenia Slatinka, Rieka – združenie na ochranu vodných tokov a Hereditas jasne napísal, že ochrana životného prostredia je verejný záujem a tento verejný záujem má na živom organizme, akým je Hron, prednosť pred súkromným záujmom, ktorým je potenciálna výroba elektrickej energie. Tiež upozornil, že úrady nesmú dopady na životné prostredie skúmať len formalisticky.

Takže ďalšie MVE na Hrone už nebudú?

Som optimistka, pretože odkedy boli pridelené profily pre tieto MVE, boli na Hrone vyhlásené rozsiahle chránené územia. Profily pre výstavbu sú však pridelené a majitelia sa hlásia o svoje právo zhodnotiť to, za čo zaplatili. Bude zaujímavé sledovať, ako to dopadne. Naposledy sa podarilo zastaviť projekt MVE v Jalnej. Tu bola veľmi aktívna obec, ktorá zvrátila povolenie až na Najvyššom súde SR. Majiteľ prideleného profilu potom neúspešne zažaloval Ministerstvo životného prostredia SR, ktoré mu síce najskôr pridelo profil, ale potom mu odmietlo dať súhlas na zásah do mokradí.

Uvidíme aj to, že niektoré MVE ktoré stoja, budú zbúrané?

V prípade nedostatočného preskúmania vplyvu MVE na Hrone na životné prostredie beží infringement Európskej komisie. Jednoznačná je správa ombudsmanky z roku 2016, ktorá preskúmavala proces povoľovania a konštatovala, že bol veľakrát neprehľadný, ľudia do neho nemohli vstúpiť, neprebehli posudzovania vplyvov na životné prostredie. Takže sú viacerí adepti na zbúranie, pri ktorých negatívne vplyvy na krajinu vysoko prevyšujú prínos stavby.

Slovensko si spolu s ďalšími členskými krajinami Európskej únie (EÚ) stanovilo v európskej Stratégii biodiverzity do roku 2030 cieľ oslobodiť vyše 25 000 kilometrov riek. Ako bude vyzeráť „riečna revolúcia“?

Cieľom spoločnej politiky krajín EÚ je ochrana vôd a na jeho dosiahnutie na Slovensko smeruje finančná podpora, vďaka ktorej budujeme vodovody a kanalizácie. Ale mali by

sme zlepšovať ekologický stav našich vôd aj tým, že budeme obnovovať mokrade, staré ramená riek, riečnu nivu a pozdĺžnu konektivitu riek. To znamená aj odstraňovať bariéry.

Podľa hnutia Dam Removal Europe bolo z európskych riek odstránených už takmer päťtisíc rôznych prehradení. WWF Slovensko pripravuje v júni búranie hate na rieke Hučava pod Poľanou. O čo ide a prečo je to dôležité?

Na Slovensku je takýchto hatí a prehradení množstvo. Boli vybudované kvôli závlahám, slúžili na odber vody pre fabriky, ktoré už nefungujú. Ak vodná stavba neplní účel a jej odstránením by sme zlepšili stav vôd, nevidím dôvod, prečo ju neodstrániť. V iných krajinách sa už odstraňujú väčšie priehrady.

Medzi lídrov patrí Francúzsko, ktoré minulý rok dokončilo odstraňovanie tridsaťšesť metrov vysokej priehrady Vézin na rieke Sélune. Tento proces podporuje systém, v ktorom sú licencie na prevádzku priehrady pridelené na obdobie životnosti. Ako sme na tom u nás so životnosťou priehrad?

Neexistuje dostatočný finančný mechanizmus, ktorý by slúžil na predlžovanie životnosti týchto stavieb,

ani len tých, ktoré skutočne potrebujeme, napríklad ako zásobárne vody. Ceny za pitnú vodu sú nastavené sociálne, netvorí sa dostatočný rezervný fond nielen na obnovu vodných stavieb, ale ani na obnovu rúr a čerpacích staníc, takže straty na ceste do domácností a podnikov predstavujú takmer 40 %. Najvyšší kontrolný úrad v roku 2018 kontroloval procesy a vodné stavby na ochranu pred povodňami a konštatoval, že viaceré vodné stavby nie sú v dobrom technickom stave práve v dôsledku zlého nastavenia finančných tokov.

Ľudia vnímajú vodné diela v prvom rade ako zariadenia protipovodňovej ochrany. Odstránenie vyvoláva obavy.

Odstraňovanie priehrad neznamená, že odstrelíme priehradný múr. Predchádzajú mu matematické prepočty a počítačové modelovania či dokonca modelovania v realite v zmenšenej mierke vo vodohospodárskych laboratóriách. Nie všetky stavby sa dajú odstrániť. Postup je však jasný – ak je možnosť odstrániť bariéru, mala by to byť prvá voľba. Ak taká možnosť nie je, treba riešiť, či je možné čiastočné odstránenie a spriechodnenie aspoň časti rieky. Ak ani to nie je možné, riešme priechodnosť bariéry aspoň pre ryby a postavme ry-

Martina Paulíková
Ekoložička, absolventka Fakulty ekológie a environmentalistiky TU vo Zvolene. Stála pri zrode Združenia Slatinka a neformálnej iniciatívy Za živé rieky a čistú vodu. Ako externá expertka spolupracuje s WWF Slovensko. Žije aj s rodinou vo Zvolene. Združenie Slatinka získalo cenu za ochranu biodiverzity na Slovensku Atlas 2020, ktorá sa udeľovala tento rok po prvý raz.

bovod, najlepšie obtokový. Rybovody sú však „krabičky poslednej záchrany“. Snažíme sa pri ich výstavbe napodobniť prírodu, ale nikdy to nedokážme tak ako ona. Nikdy neprevedieme všetky ryby a na rieke stále zostáva bariéra, ktorá predstavuje prekážku pre ďalšie vodné organizmy, ale aj prirodzený tok sedimentov a živín.

Skončili plány na stavbu vodných diel Slatinka a Tichý potok, v lete uvidíme búranie hate na Hučave. Aké ďalšie príklady toho, že ideme správnym smerom, v blízkom čase na riekach uvidíme?

Som rada, že sa mierne dopredu posúva situácia okolo ramennej sústavy Dunaja. Pri výstavbe Vodného diela Gabčíkovo malo byť splnených devätnásť podmienok, ktoré by aspoň v minimálnej miere eliminovali negatívne dopady diela na sústavu starých ramien Dunaja. V skutočnosti postavili jediný náпустný objekt pri Dobrohošti. Ten mal zabezpečovať prísun vody do tejto unikátnej oblasti. No nevyužíval sa v takom rozsahu, ako sa mal, a ramenná sústava vysychala. Teraz sa začalo skúšať púšťanie vody do starých ramien v rôznom objeme a čase a cieľ je, aby to bolo naozaj dynamické a dostatočné. Som teda optimistka. No môj optimizmus je stále veľmi krehký.

Vladimír Kampf

V Bratislave na Dunaji bývalo rušno. Dnešné hlavné mesto Slovenska bolo významným priestorom v histórii plavby po druhej najväčšej európskej rieke. Nadšenci dnes zachraňujú aspoň remorkér Šturec.

Zo silnej flotily Československej plavby Dunajskej zostalo len torzo. Lode z čias socializmu dožívajú. Milovníkom lodí nezostáva iné ako vzdychať: „Škoda, že sa nepodariť zachrániť žiadny bočnokolesový parník, žiadnu historickú osobnú loď, žiadny pre Dunajplavbu typický vlečný remorkér, nezachránili sme ani raritného trojmotorového kráľa Dunaja – remorkér Kriváň.“ O chvíľu ich srdce zabolí aj za dožívajúcimi tlačnými remorkérmi z konca socializmu. „Najradšej by som za to prefackal asi aj sám seba. Nezachránili sme nič. Podarilo sa mi zachovať len nejaké výkresy bočnokolesákov a ďalších lodí. Keď už nebolo

bočnokolesákov, hovoril som, že za pár rokov budeme plakať za ďalšími loďami,“ hovorí lodný konštruktér Peter Šabo.

Mal pravdu. Z jeho rysovacej dosky a neskôr počítača vyšli projekty športových, rekreačných, záchranných, pracovných i obchodných plavidiel a tiež rôznych plávajúcich zariadení, ako sú prístavacie pontóny či houseboaty. V súčasnosti partia nadšencov okolo Karola Puhu, Juraja Bohunského, Jiřího Mandla a Vladimíra Nováka v starom prístave v Bratislave rekonštruuje na kolene na poslednú chvíľu zachránený remorkér Šturec. Vďaka aspoň za to!

Veľká sláva

V Bratislave na Dunaji bývalo rušno. V 12. storočí na územie dnešnej Petržalky priviezli lode križiakov cisára Fridricha I. Barbarossu z Nemecka. Odtiaľ pokračovali po vode do Svätej zeme počas tretej križiackej výpravy. 1. novembra 1297 uhorský kráľ Ondrej III. povolil bratislavským lodníkom obojsmerne prepravovať po Dunaji tovar z Nemecka. V rieke bol silný prúd. Lode zvyčajne plávali len jedným smerom, po prúde. Kdesi na toku stĺkli obchodníci a lodníci drevené plavidlá, na ktoré naložili tovar a spustili sa nadol. Po ceste obchodovali, predávali, kupovali. Na konci cesty predali aj drevo plavidla a vrátili sa domov

proti prúdu po svojich. Tí, ktorým sa šliapať nechcelo, zakladali kolónie po celom Dunaji. Niektorí zvládli aj desiatky takýchto ciest za život.

Za začiatok plavby „u nás“ v Rakúsko-Uhorsku považujeme 17. september 1830, keď z Viedne vyplával Franz I. Parník z viedenskej lodenice FlorisdorferWerft priplával do Bratislavy za 14 hodín a 15 minút. Bola to neuveriteľná rýchlosť. V Bratislave z toho bola veľká sláva. Parný stroj dal lodi silu plávať proti prúdu bez konských či ľudských záprahov. Domov do Viedne mu to trvalo presne dva dni a dvadsať minút.

Loď prevádzkovala Prvá paroplavebná spoločnosť (DieErste Donau-Dampschiffahrts-Gesellschaft). Založili ju v roku 1829. Po rozpade Rakúsko-Uhorska sa časť z tristo plavidiel jej flotily ušla aj nám.

Franz I. znamenal revolúciu v cestovaní. Dovtedy sa ľudia a tovary vozili najmä v kočoch a na vozoch po prašných a zablatených cestách. Nebol však prvou loďou, ktorá dokázala samostatne plávať proti prúdu na území dnešného

Slovenska. 2. septembra 1818 do Bratislavy z Viedne priplával parník Carolina. Bol to zázrak. Podľa novín Pressburger-Zeitung predviedol parník zvedavcom niekoľko obrátov a odplával smerom na Budapešť.

16. septembra 1818 vyplávala Carolina z Pešti. Na palube viezla aj trojčlennú štátnu komisiu, ktorá mala potvrdiť, že plavbu vykonal sám – len pomocou parného stroja a bez akejkoľvek podpory z brehu. Carolina nemala svetlá, preto plávala len počas dňa. Do Komárna sa „dočlapkala“ 26. septembra za 71 hodín.

Šlachta na Dunaji

V júni 1922 osobitným dekrétom založili Československú Dunajplavbu. Prvá Československá republika mala nárok na vojnové reparácie. Tak sme prišli k prvým lodiam a k flotile, ktorá sa až do konca socializmu neustále rozrastala. Bývali sme „šlachtou“ na Dunaji. Po revolúcii podnik upadal, väčšinu lodí predali buď na ďalšiu prevádzku, alebo na iné účely. Už nie sme „šlachta“ a na Dunaji nám zostalo len niekoľko plávajúcich pozostalých.

Československá plavba dunajská bola po Československej plavbe námornej druhým podnikom bývalého Československa, ktorý mal oprávnenie prevádzkovať námorné lode. Mali sme ich sedem. Brázdili predovšetkým Stredozemné more a plávali aj cez Suezský prieplav. Koncové prístavy sme mali v rumunskom meste Konstanca pri ústí kanála z Dunaja do Čierneho mora a v Braile na Dunaji.

Po revolučných zmenách vo východnej Európe mali naše lode na zadnej časti pod názvom lode napísaný ako domovský prístav „Bratislava“. No väčšina z nich sa tam nikdy nedostala. Reálne kotvili v prenajatých priestoroch v slovinskom Koperi a chorvátskej Rijeke. Len niektoré menšie riečno-morské lode sa do nášho hlavného mesta dostali po Dunaji. Bez tovaru, aby nemali hlboký ponor. V Bratislave alebo častejšie v Komárne na nich robili pravidelné opravy.

Zimný prístav

Zaujímavým bodom na európskej Amazonke je bratislavský dvojbazénový zimný prístav. Od konca 19. storočia je domovom a útočiskom lodí. Istý čas patril medzi najväčšie prístavy v strednej Európe. Usporiadávali tu medzinárodné dunajské veľtrhy. Ich organizátori

z Orientálnej spoločnosti podporovali lodnú cestu z Dunaja cez Čierne more do Odesy, ďalej do Batumi, Perzie a Turkménistanu.

Výroba lodí v Komárne má tiež svoj vrchol za sebou. Lodenice tu fungujú od roku 1898. Počas Rakúsko-Uhorska začali vyrábať dokonca námorné lode. Spúšťali ich po Dunaji do Čierneho mora a odtiaľ plávali ďalej do sveta. Do prvej svetovej vojny postavili 25 plavidiel a osem železničných mostov.

23. apríla 1947 položili základný kameň nových lodeníc. V roku 1950 ich vyčlenili z národného podniku Škoda Praha a vznikol samostatný závod. O pätnásť rokov neskôr lodenice začlenili do strojárkeho komplexu ZTS v Martine a začali vyrábať aj súčiastky pre armádu. Po rozpade kombinátu ZTS boli samostatným štátnym podnikom. Dva roky nato z neho bola štátna akciová spoločnosť, ktorú následne privatizovali.

V súčasnosti výrobu lodí u nás oživil projekt hotelovej osobnej lode Albertina. Postavili ju v Komárne a už toto leto bude vozíť turistov pod slovenskou vlajkou.

Legendárny Propeller

Miesto posledného odpočinku pred zošrotovaním našiel v bratislavskom prístave bývalý katamaran, ktorý kedysi prevážal Bratislavčanov z jedného brehu Dunaja na druhý. Pôvodne sa volal Kamzík. Po revolúcii zdedil tradičný názov Propeler s jedným písmenom l. Ten starší mal „elká“ dve. Kamzík nebola pekná loď, no dnes je pohľad na ňu smutný. Veliteľský mostík sa rozpadáva a teleso hrdzavie.

Pred Kamzíkom obsluhovali prievoz v Bratislave iné lode. Bolo ich viac. Najdlhšie slúžil a starým Prešporákom najviac prirástol k srdcu malý bočnokolesák Devín. „Zaujímavé je, že Propeller sa nikdy nevolal Propeller, iba sa mu tak hovorilo. Propeller by mala byť vrtuľová loď. Lenže Devín vrtuľu nemal,“ hovorí Peter Šabo.

Bočnokolesák Devín začali stavať a nedokončili v nemeckej lodenici Hitzler. „Odtiaľ sa dostal do Budapešti. Po rozpade Rakúsko-Uhorska pravdepodobne pripadol Československu a v Bratislave obsluhoval prievoz. Na konci 70. rokov ho vyradili z prevádzky a škaredo ošklbali. Vymontovali parný stroj a všetky zariadenia. Istý čas z neho bola reštaurácia Zlatá rybka. Ako stredoškólači sme tam

chodili na perfektný tatarák. Žiaľ, Zlatá rybka vyhorela. Odvliekli ju do Šamorína, kde sa časom potopila.“

Propeller Devín bol prvou fuškou Petra Šaba po nástupe do bratislavskej Lodenice. „Prišli vodáci zo Šamorína, že si z neho chcú urobiť plávajúcu lodenicu. Vymysleli sme, ako ho vyzdvihnúť, a urobili výkresy. Po revolúcii sa objavil podnikateľ, ktorý presvedčil vodákov, aby mu loď prenechali. Sľúbil im za ňu vyradený pontón. Devín získal nekorektným spôsobom. U nás v bratislavskej Lodenici si objednal rekonštrukciu. Na nej sme sa s kolegom Pavelkom vybláznili. Urobili sme doslova luxusnú renováciu. Bol som aj v lodenici, kde tú loď postavili. Tam som získal výkresy, ako mala loď vyzeráť, keby ju dokončili.“

Z Devína bola opäť reštaurácia s pontónom a bazénom s dunajskou vodou a rybami. Stačilo, aby zákazník ukázal prstom, ktorú rybu by rád zjedol. „Podnikateľ Lodenici nikdy nezaplatil. Po šiestich rokoch mu loď vzala banka, ktorej bol tiež dlžný,“ spomína Šabo.

Loď sa dostala do rúk Karola Géciho, ktorý z nej chcel urobiť plávajúce pomaľované umelecké dielo. „So zvyškami Devína kúpil aj ďalšie lode, ktoré mali byť plávajúcimi galériami. Projekt skrachoval. Galérie dnes stoja v bazéne bratislavskej Lodenice. Teleso Devína už je v nepoužiteľnom stave. Plávať už asi

nebude. Mám nakreslený projekt repliky. Žiaľ, na stavbu staronového Propellera nikto nemá guráž,“ hovorí projektant.

Socialistický prevozný katamaran Kamzík postavili v bratislavskej Lodenici. „V tom čase bol tlak robiť všetko dobre, ale lacno. Kamzík bol modernistické plavidlo. Za socializmu sme mali jediný zdroj na motory Škodovku, ktorá veľmi na výber nedávala. Kamzík dostal autobusové motory. Tie výkonom na Dunaji nestačili. Zaujímavosťou je, že keď sme chceli, aby sa dve vrtule lode točili do seba, musel ísť jeden motor na spiatočku. Motory stačili na prevádzku prievozu, ale s vjazdom medzi bývalé piliere bratislavského Starého mosta mala loď problémy. Nestačila so silami. Buď jej museli pomôcť silnejšie lode, alebo musela počkať na slabší prúd.“

Kamzík prežil revolúciu aj prelom tisícročí. „Potom, ako ho vyradili z prevádzky, si ho prenajali Poliaci ako technickú základňu a zhumplovali ho. Časom z neho vykradli, čo sa dalo odnieť.“

Zo Štúra Šturec

Počas bombardovania rafinérie Apollo cez druhú svetovú vojnu zasiahli bomby aj bratislavský prístav. Jedna z nich poškodila aj nákladnú loď s menom Štúr. Po oprave, skrátení a prestavbe ju prerobili na remorkér Šturec. Je to jeden z posledných zachovaných

vlečných remorkérov, v ktorom vzniká lodné múzeum. Patrí Slovenskému technickému múzeu v Košiciach.

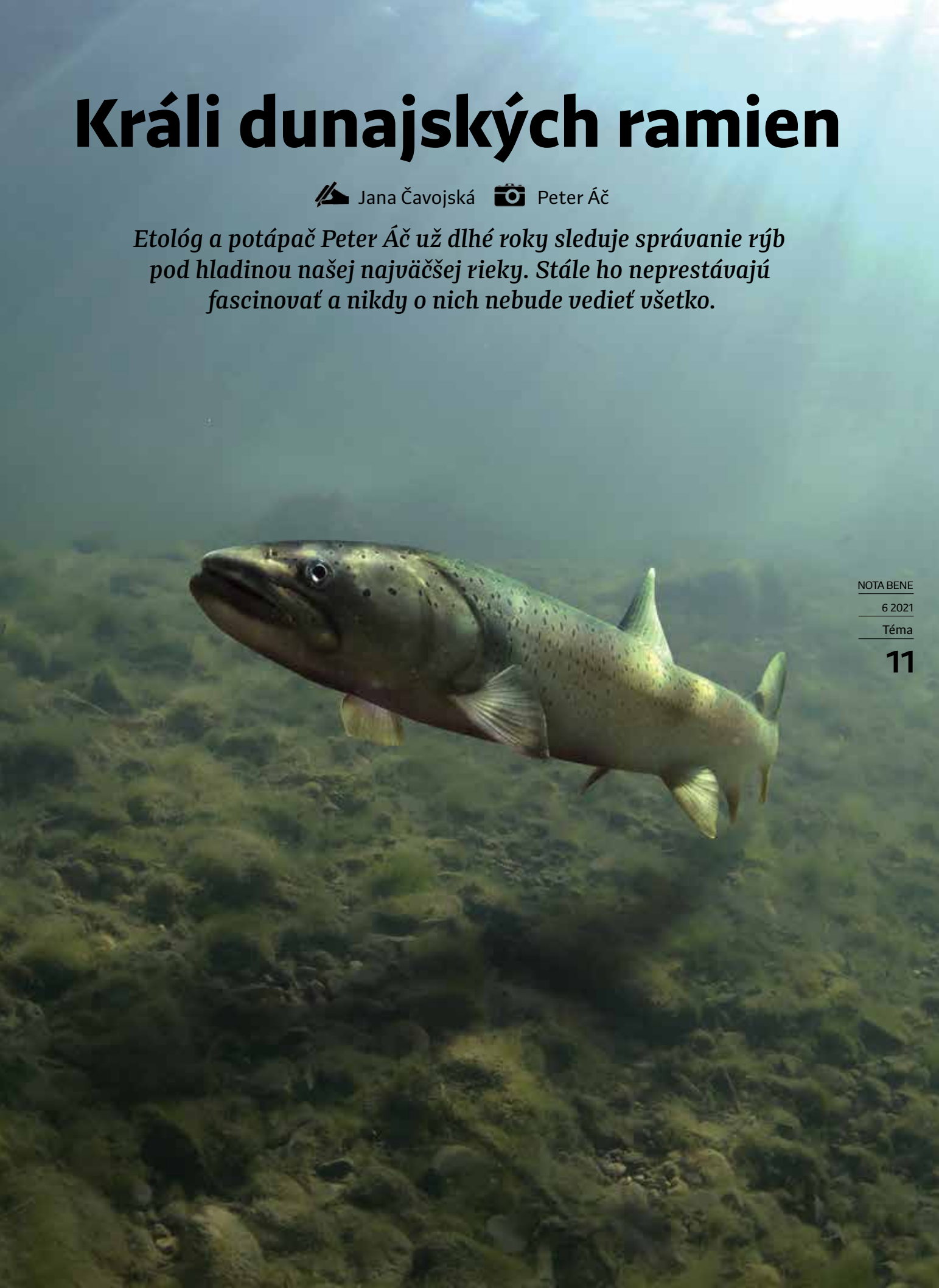
Štúra postavili v roku 1937 s ďalšími dvoma sesterskými loďami. Volali sa Vajanský a Mojzes. Všetky zaujímavé slovenské plavidlá pohltila šrotovacia mánia. Remorkér Šturec dlho stál v prístave, až bol takmer posledným historickým kusom. V roku 2012 ho vyhlásili za národnú kultúrnu pamiatku. Teraz je na suchu na hornej polohe historického lodného výťahu vedľa historických skladov a budovy bývalého vedenia Závodu riečnej a námornej dopravy ČSPD. Dostal nový náter a najmä nadšenci rekonštruujú jeho interiér. Zarážajúce je, že majiteľ lodného výťahu tlačí na múzeum, aby si loď odpratali. Historické zariadenie stále funguje a využívajú ho pri opravách lodí. Lenže staručký, mohutný Šturec sa nedá len tak ľahko odviezť. Na vodu už nemôže a po suchu sa nikam nedostane. Pôvodne mal byť ozdobou lodného výťahu a historického priestoru.

1 (str. 8-9) Prievozná loď Devín, ktorej v Prešporku nepovedali inak ako Propeller.
AUTOR: Archív Petra Šaba
2 Remorkér Šturec vraj zavadzia na historickom funkčnom lodnom výťahu v starom prístave.

Králi dunajských ramien

 Jana Čavojská Peter Áč

Etológ a potápač Peter Áč už dlhé roky sleduje správanie rýb pod hladinou našej najväčšej rieky. Stále ho neprestávajú fascinovať a nikdy o nich nebude vedieť všetko.

Keď bol Peter Áč malý chlapec, otec ho občas zobral na ryby. Bol rybár, no väčšinou nič nechytí. Dunaj bol vtedy ešte pôvodný, ramennú sústavu každý rok zatápalo, a keď voda presakovala cez štrkové podložie, filtrovala sa a vo vstupoch do ramien bola potom ľadová a krištáľovo čistá. Peter do nej pozeral zhora a videl siluety rýb. Svet pod vodou ho začal zaujímať. V bazéne na Tehelnom poli skúsil potápanie. Bol tam nejaký blázon s potápačskými okuliarmi a požičal mu ich, aby sa v dunajskom ramene mohol pozrieť pod vodu. Ponoril sa – a prvýkrát videl množstvo rýb. „Otec, veď tu je rýb, koľko chceš!“ kričal neskôr. „Tu, tu, tu!“

Kosti v kaprovi

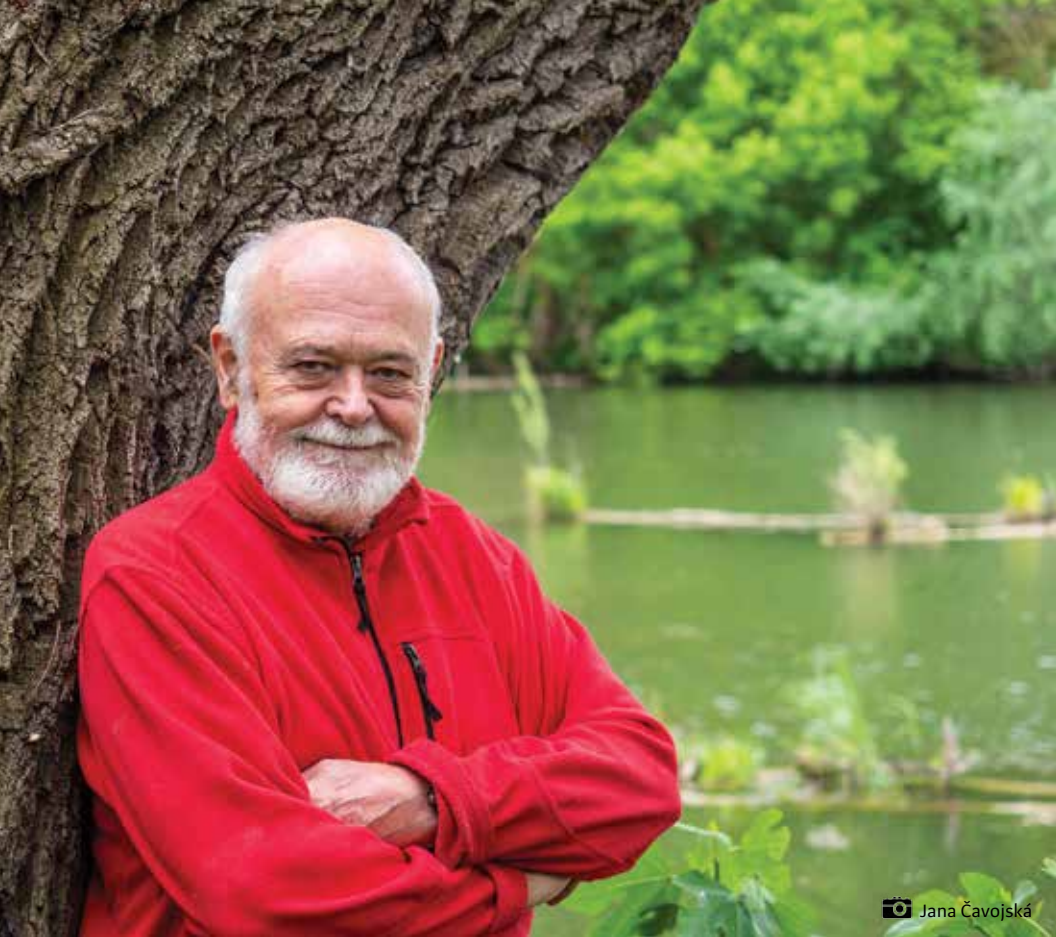
Prvú masku pod vodu si Peter vyrobil z pneumatiky a pod vodu si obliekal hrubé svetre z ovčej vlny. Ale nadšenie ho neopustilo. Nakoniec vyštudoval prírodovedeckú fakultu. Diplomovku robil z ichtológie: osteológiu – teda uloženie a kvalitu kostí – dunajského kapra, divého sazana, pôvodného v dunajských vodách, ktorý je dodnes jeho srdcovkou. „Je to úplne iná ryba ako vianočný kaprík,“ vysvetľuje Peter. „Športovec. Bojovník. Žije v prúde. Je podlhovastý a s červenými plutvami.“

No ako získať také ryby? V Medvedove vtedy bola profesionálna rybolovná

skupina, ktorá pravidelne zatahovala siete na ramenách a chytené ryby predávala. „Keď chytia kapra, tak ho zober a škola to zaplatí, povedal mi školiteľ. Lenže divý kapor bol veľmi cenený. Keď ho chytili, tak ho šuchli do šáchoria, akože nič, a zobrali si ho domov. A ja som sa nemohol dostať k rybe a zdalo sa, že diplomovku ani nestihnem.“

Peter sa už vtedy potápal v dunajských ramenách. Skamarátil sa s nejakým miestnym a on mu povedal: „Tam a tam v päťmetrovej hĺbke je kaprov, koľko chceš.“ Bolo to v zime. Potápačské obleky vtedy neboli. „Obliekol som si ženijný oblek, aby som nezamrzol, potopil som sa a v priebehu trištvrt hodiny som s pozhnaním katedry chytil do vreca stodvadsať kaprov. Bolo tam ich zimovisko. Boli tam naskladané ako v sardinkovej konzerve.“

Vtedy neboli ani mrazničky. Petrovi škola vybavila, že si kapry môže uschovať vo Výskumnom ústave mraziarskom. Na prácu potreboval ryby rôzneho veku, aby boli jeho zistenia štatisticky významné. „Postupne som ich po jednom rozmrazoval. Striekačkou som striekal horúcu vodu na ich telá, aby som oddeľoval prúžky mäsa a zistil uloženie medzizvalových kostičiek. Všetko som fotografoval. Kosti som bielil peroxidom a potom popisoval a porovnával. Skúmal som vývojové rozdiely a pohlavný dimorfizmus.

Porovnával som kostry divých dunajských kaprov s kostrami rybníčných vyšľachtených kaprov. K diplomovke som urobil atlas kostí dunajského kapra. Nakreslil som každú jednu kosť – a kapor ich má skoro tristo. A urobil som model kostry sazana.“

Starostliví otcovia

Sledovať ryby bolo pre Petra dobrodružstvo. Ale ichtológia ho neuživila. Na jedinom výskumnom pracovisku mali plný počet pracovníkov. Tak začal pracovať na Virologickom ústave SAV. Neskôr sa k rybám vrátil. Prednášal študentom psychológie na Filozofickej fakulte UK základy porovnávacej psychológie so zameraním na etológiu živočíchov. A stále chodil pod vodu. Fotografoval a študoval ryby v ich prirodzenom prostredí priamo pod vodou pri všetkých životných situáciách. Dnes má základňu v Bodíkoch priamo na brehu dunajského ramena. Cez okno vidí, keď priletí divožijúca volavka, ktorú pomenoval Žofia. Navštevuje ho už sedem rokov. Jeho veľké obľúbenkyne spod hladiny sú hlavátky podunajské. Nedostizná ryba, bolo ich veľmi málo. Ich búrlivý neres sa odohráva v horských riečkach. Tam ich Peter fotografoval. Nakoniec ich videl aj v Dunaji. V priesakovom kanáli po dokončení vodného diela Gabčíkovo. „Prvýkrát som ich videl v noci. Báli sa

ako šlak. Chodil som tam trikrát denne, až si na mňa zvykli. Po dvoch týždňoch sa dali fotografovať. Už to boli moje kamošky. Fotil som ich pol roka. Potom som raz stretol na brehu rybára. Povedal mi, že chytil obrovského pstruha, ktorý mal oranžové mäso. Hneď som vedel, že to boli moje hlavátočky. Už som ich viac nevidel.“

Za roky potápania sa Peter dozvedel veľa o správaní rýb. Napísal o nich niekoľko kníh. Ich správanie ho stále fascinuje. Napríklad druhy, ktoré sa starajú o potomstvo na hniezde. Ako zubáč, sumček hnedý alebo slnečnica pestrá. Vo všetkých troch prípadoch má ikry na starosti samec. Hniezdo čistí, stráži a agresívne odháňa každého, kto by ikrám mohol ublížiť. Máva prsnými plutvami, aby im zabezpečil čo najviac kyslíka. „Malinká rybička lopatka dúhová je zaujímavá tým, že samička kladie ikry do panciera korýtka rybníčného,“ vysvetľuje Peter. „Žijú v symbióze. Vývoj malých rybičiek prebieha tam ako v inkubátore. Nakoniec vyplávajú výpustným otvorom do vody.“

Fascinujúce pre Petra je, že niektoré druhy sa z rieky stratia a ďalšie sa objavja. Príroda si postupne zabezpečí rovnováhu. „Zrazu sa tak objavil karas striebristý. Prišelec z dunajskej delty. Vytlačil najobyčajnejšieho karasa, karasa zlatého, ktorého bolo predtým všade plno a teraz je veľmi vzácny. Najprv tu

boli iba samice karasa striebristého. Doslova invázia. Majú systém, že sa môžu páriť s akoukoľvek kaprovitou rybou a vyľahne sa vždy karas striebristý. Neskôr sa objavili aj samce. A počty karasa striebristého sa stabilizovali.“

S otvorenými očami

Ryby a ich správanie sa najvýraznejšie menia v období rozmnožovania. Napríklad čerebľa, kedysi najbežnejšia rybička v potokoch a riečkach. Je nenápadná, no v čase rozmnožovania sa samec nádhorne vyfarbí. Je taký pestrý, že sa pokojne môže porovnávať s exotickými rybami.

Petrovi sa občas podarilo zistiť niečo, čo úplne odporovalo zaužívaným názorom. Napríklad o sumcovi. „Hovorilo sa ako mantra, že sumec, kráľ dunajských ramien, žije v najhlbších miestach, zaľahnutý v bahne v jame. Nemá to logiku. Na dne je najstudenšia voda, prečo by tam bol? Ja som videl sumce ako stoja vzpriamene ako sviečky v najteplejšej vode tesne pod hladinou, skryté medzi rákosím a rastlinkami.“

Najzvláštnjšia ryba je asi úhor. V Dunaji nikdy nebol pôvodný. Napriek tomu sú u nás samice. Peter vysvetľuje, že ich každý rok vysádzajú rybári. „Ne rozmnožujú sa, lebo ony sa rozmnožujú len v Sargasovom mori. Takže samice tu žijú, kým nezomrú, nemajú kam odísť.“

Ryby aj spávajú. S otvorenými očami, lebo nemajú viečka. Niektoré sú aktívne cez deň, iné v noci. V noci sa fotografovi podaria zábery, na aké cez deň nemá šancu. „Pretože ryby majú bočnú čiaru, úžasný orgán, ktorý reaguje na pohyby vody a cíti ťa oveľa skôr, ako ich ty vidíš, lebo voda väčšinou nie je taká čistá, aby v nej bolo vidieť ďaleko,“ hovorí Peter. „Stalo sa, že na mieste, kde som cez deň nevidel žiadne ryby, bolo v noci veľa života.“

Všeobecne je aktivita rýb priamo úmerná teplote prostredia. Čím je voda studenšia, tým menej sa hýbu a menej žerú. „No neplatí to paušálne,“ upozorňuje Peter. Napríklad mieň, jediná naša treskovitá ryba. Má modré oči a jeden fúz. Do letargie upadá v lete a cez zimu sa neresí a kladie ikry. Čím je väčší mráz, tým je aktívnejšia. „Nič teda neplatí paušálne a nie je čiernobiele. Ryby sú pre Petra stále záhadná skupina živočíchov. „Je ťažké dostať sa k nim blízko. Vodné prostredie, v ktorom žijú, je pre človeka stále ťažko prístupné. Preto je toľko otázok o ich živote ešte stále nezodpovedaných.“

- 1 (str. 11) Hlavátka podunajská. Peter sa s nimi skamarátil v priesakovom kanáli.
2 Aj sumec má rád teplú vodu tesne pod hladinou.
3 Peter Áč žije na brehu dunajského ramena.
4 Čím viac mrzne, tým je mieň aktívnejší.

Záchranca riek

Podľa odhadov do roku 2050 plastový odpad hmotnosťou preváži všetky ryby. Boyan Slat mal 18 rokov, keď navrhol stroj na čistenie oceánov od plastov. Jeho lode už zbierajú plasty aj z riek.

Michal Poľana

The Ocean Cleanup

Autonómne plavidlá Interceptor zachytávajú plasty šikmou bariérou na čele lode. Odtiaľ ho posúvajú na eskalátor, ktorý ho vyvezie hore do šiestich veľkých palubných kontajnerov. Keď sú plné, loď zakotví na brehu a kontajnery vyprázdni. Interceptor 001 čistí rieku Cengkareng Drain v Jakarte, dvojka rieku Klang v Malajzii, tretí zberač je na rieke Can Tho vo Vietname a štvrtý na rieke Ozama v Dominikánskej republike.

Piate plavidlo, ktoré sponzoruje populárna skupina Coldplay na čele s jej spevákom Chrisom Martinom, poputuje tiež na rieku Klang. „S Chrisom Martinom sa roky rozprávame o mojej práci, veľmi podporuje našu misiu, takže som nadšený, že sa nám rozhodol pomôcť s týmto problémom, čím vlastne naštartoval zostrojenie Interceptoru 005,“ povedal v nedávnom rozhovore pre CNET Holanďan Boyan

Slate (26), zakladateľ neziskovej organizácie The Ocean Cleanup, ktorá tieto plávacie zberače plastu zabezpečuje.

Príbeh Boyana Slatea obletel svet, keď si zaumienil, že vyčistí Veľkú skládku plastu v Pacifiku. Mal šesťnásť rokov a napadlo mu, že plastový odpad v moriach a oceánoch by sa dal zachytávať pomocou jednoduchej bariéry, ktorá by využívala morské prúdy. Narčtol ju, keď bol s rodičmi na dovolenke

pri mori v Grécku a pri potápaní videl kopy plastov. Ideou, ktorú rozpracoval ako školský projekt, natoľko zaujal vedcov, že sa mu rozhodli pomáhať.

Výsledkom je svetovo známa neziskovka The Ocean Cleanup, vďaka ktorej dostala idea bariéry v podobe plávajúceho U so stenou ponorenou do trojmetrovej hĺbky hmotnú podobu. V roku 2018 ju položili na hladinu v blízkosti pacifickej skládky, známej tiež ako „siedmy svetadiel“. Nefungovala však tak, ako si Boyan Slate s vedcami predstavoval. Dokonca sa roztrhla. Postupne ju vylepšovali a v týchto dňoch by sa mala vrátiť na oceán jej tretia verzia. „Dúfame, že bude schopná zachytiť oveľa viac plastov. Ak bude fungovať, v priebehu dvoch – troch

rokoch by sme mohli pomocou niekoľkých takýchto zariadení skládku zlikvidovať,“ dúfa Boyan Slate.

Tony plastu

Mladý Holanďan spolu s vedcami pátrali po tom, ako sa plast do oceánu dostáva. Na konci apríla uverejnil jeden z najprestížnejších vedeckých časopisov Science štúdiu, v ktorej sa hovorí, že 80 % globálnych plastov z riek prináša do morí a oceánov vyše tisíc riek. Tento záver zásadne zmenil pohľad na problematiku znečistenia. Predchádzajúce dve štúdie z roku 2017 totiž tvrdili, že plastový odpad prináša desať až dvadsať najväčších svetových riek.

Nová štúdia však dokazuje, že väčšinu tohto odpadu, ktorý podľa odhadov predstavuje 0,8 milióna až 2,7 milióna ton plastov ročne, nesú malé rieky, pretekajúce husto osídlenými oblasťami. Za najviac znečistenú plastmi doteraz považovali čínsku rieku Jang-c'-ťiang s dĺžkou 6 300 kilometrov, ktorá preteká aj cez Peking a ústi do Východočínskeho mora. Ale na základe novej štúdie ju vytlačila necelých 26 kilometrov dlhá rieka Pasig, ktorá preteká cez Manilu, hlavné mesto Filipín. Do 4820 filipínskych riek sa ročne dostáva 356 371 ton plastu, čo predstavuje 8,8 % z celkového nesprávne vytriedeného plastového odpadu v krajine. Nasledujú India so 126 513 tonami plastu v riekach ročne a Malajzia so 73 098 tonami plastu v riekach ročne. Na štvrtom mieste je Čína len s malým rozdielom oproti Malajzii. Zo štúdie vyplýva, že aj ostrovné a poloostrovné štáty ako Filipíny a Malajzia sú krajinami s vysokou pravdepodobnosťou vypúšťania plastov do oceánu. V porovnaní s pevninou majú totiž veľmi dlhé pobrežie a veľa zrážok, čo vedie k tomu, že veľká časť ich obyvateľov žije v blízkosti riek a pobreží.

Celkom iný pohľad

Ako je možné, že najnovšia štúdia priniesla celkom iný pohľad na problém ako predchádzajúce dve? Článok v National Geographic vysvetľuje, že teraz zohľadnili viac aspektov a dát. Predtým napríklad nebrali do úvahy priestorové rozdelenie tvorby plastového odpadu ani klimatologické či geografické rozdiely v rámci povodí. Teraz zohľadnili blízkosť riek k pobrežiu, účinky dažďov, veterných prúdov a terénu. Plast sa napríklad ľahšie dostáva do riek zo spevnených mestských oblastí ako z lesov a v daždivom podnebí sa šíri ďalej ako v suchom. Vedci dospeli aj k záveru, že skládky, ktoré sa od riek nachádzajú do desiatich kilometrov, sa pravdepodobne do nich vysypú. Celkovo analyzovali plastový odpad v 1 656 riekach a ich výsledky podčiarkujú názor niektorých odborníkov, že konečným riešením ochrany oceánov a sladkovodných systémov je udržať plastový odpad na pevnine.

„Ak vložíte plast do rieky stovky kilometrov od jej ústia, neznamená to, že skončí v oceáne,“ vysvetľuje v National Geographic Lourens J. J.

NOTA BENE

6 2021

Fenolén

16

Meijer, hlavný autor štúdie. Čím ďalej musí plastový odpad cestovať po rieke, tým menej je pravdepodobné, že sa dostane do mora. Na brehoch rieky Seina vo Francúzsku sa napríklad našli plastové fľaše na vodu s etiketami zo 70. rokov minulého storočia. Meijer hovorí, že ich prekvapilo obrovské množstvo plastového odpadu, čo nesú malé rieky na tropických ostrovoch napríklad na Filipínach, v Indonézii či v Dominikánskej republike.

Viac ako rýb

Zaujímavým zistením štúdie je aj to, ako sa tok plastov do oceánov líši podľa podnebia. V tropických oblastiach rieky vyvrhujú plasty do morí neustále, zatiaľ čo rieky v miernych oblastiach to robia zvyčajne v období dažďov alebo pri bleskových povodniach. Jedno zistenie novej štúdie sa však zhoduje so zistením štúdií z roku 2017. A to, že väčšina riek, ktoré prepravujú plasty do morí, sa nachádza

v Ázii. Z prvej päťdesiatky riek na novom zozname je 44 v Ázii. Podľa autorov to odráža hustotu obyvateľstva. „Ázia je kritická,“ hovorí spoluautor štúdie Laurent Lebreton. Má obavy, že v najbližších desaťročiach sa situácia zhorší v afrických štátoch, v ktorých je mladé obyvateľstvo a ekonomika napreduje. Dá sa tam totiž predpokladať rast spotreby.

National Geographic konštatuje, že zatiaľ čo v poslednom desaťročí sa o plastový odpad oceánov vedci zaujímajú veľmi intenzívne, analýza riek a iných sladkovodných systémov zaostala. Prvý komplexný pohľad na problém plastového odpadu v rieke Ganga v Indii, ktorý uskutočnila National Geographic Society, sa skončil len pred deväťtimi mesiacmi. Iba v apríli tohto roku začala podobná analýza rieky Mississippi. Japonsko robí prieskum zameraný na sledovanie plastov v riekach Ganga a Mekong.

Podľa Medzinárodnej únie pre ochranu prírody sa v našich oceá-

noch každý rok nahromadí ďalších 8 miliónov ton plastov, ktoré ohrozujú morský život a znečisťujú ekosystémy. Centrum pre biologickú diverzitu odhaduje, že plastový odpad do roku 2050 hmotnosťou preváži všetky ryby. Boyan Slate pre CNN v tejto súvislosti povedal: „Veríme, že ak sa zameriame na najviac plastom znečistené rieky, skutočne to môže byť najrýchlejší a najhospodárnejší spôsob, ako zabrániť tomu, aby sa viac plastov dostalo do oceánov.“ Napriek tomu, že pandémie všetko spomalila, chce, aby do konca tohto roka bolo na riekach najviac znečistených plastmi desať Interceptorov.

1 Interceptor 004 na rieke Ozama

v Dominikánskej republike.

2 Boyan Slat na palube Interceptoru.

3 Nahromadený plastový odpad na rieke Las Vacas v Guatemale.

Lekcie pokory zo Sargasového mora

Elena Akácsová

Shutterstock

Obyvateľ európskych riek – úhor európsky – sa už vyše dvetisíc rokov vzpiera ľudskému poznaniu a pochopeniu. Vylámali si na ňom zuby Aristoteles aj Freud.

Vyzerá to ako had, ochutnať som sa to ešte neodvážila. Nikdy totiž nezabudnem na strašnú scénu z Plechového bubienka, kde sa tieto mrchožrútske ryby hemžili vo vylovenej hlave zdochnutého koňa. Nemala som teda ani dôvod začítať sa do knihy nazvanej trochu nabubrela Evanjelium o úhoroch.

Zohnala som ju pre brata – vášnivého rybára. No z nedostatku iného čítania som sa do nej minulé leto pustila. Najlepšia kniha, akú som za posledný rok prečítala.

Hneď v prvej kapitole sa dozvedáme celý fascinujúci životný cyklus tejto ryby. Ako sa zrodí v Sargasovom mori a ako priesvitnú larvu unáša morský prúd až do sladkovodných riek. Tam sa mení na sklovitého úhora, neskôr na žltého. Celý život, aj desiatky rokov, prežije bez pohlavných orgánov, aby sa jedného dňa rozhodol, že je čas dospieť. Uzavrie tráviaci trakt, vytvorí pohlavné orgány, zmení farbu na striebornú a vydá sa na dlhú cestu do Sargasového mora, aby dal život ďalšej generácii a ukončil ten svoj.

Dočítala som tú prvú výživnú kapitolu a vravím si, o čom bude celý zvyšok knihy? Nuž o tom, ako dobrodružne a s množstvom slepých ciest na tento komplikovaný životný cyklus ľudia prišli. Do toho sa miešajú spomienky na autorovo detstvo a chyťanie úhorov s otcom s množstvom presahov do kultúry, náboženstva i gastronómie.

Pre mňa sú však najfascinujúcejšie práve tie pasáže knihy, kde sa popisuje, ako dlho ľudia tápali v tom, odkiaľ sa vlastne úhor berie, pretože v sladkovodných riekach nemá žiadne pohlavné orgány, a keď treba, vie sa do odľahlej vody doplaziť aj cez súš.

„Študujte malý rybník bez prítoku počas obdobia sucha. Keď sa vyparí všetka voda, bahno a blato sa vysuší a na tvrdom dne niet ani stopy po živote. Neprežije tam nijaká bytosť, ani ryba nie. Keď však nadíde prvý dážď a rybník sa postupne znovu naplní, stane sa niečo fantastické. Zrazu je rybník plný úhorov. Razom sú tam. Dažďová

voda im vdychuje existenciu,“ napísal pred viac ako dvetisíc rokmi Aristoteles.

Aj mnohé ďalšie teórie o vzniku úhorov predpokladali, že život vzniká z niečoho neživého. „Komár zrodený zo zrnka prachu, mucha zrodená z kusa mäsa, úhor zrodený z bahna. Zvykne sa to nazývať samoploдень a v minulosti išlo o bežnú vedeckú predstavu, predovšetkým pred objavom mikroskopu. Ľudia jednoducho verili tomu, čo vidia,“ píše v knihe Patrik Svensson. A pri úhorovi nevideli nič.

Svoje prvé vedecké ostrohy si na úhorovi brúsil aj Sigmund Freud. Ako devätnásťročný sa ocitol na výskumnej stanici v Terste. Bolo to v roku 1876, keď už sa našli samičky s vajíčkami, no nikto dovtedy nevidel úhorie semenníky. Freud od rána do večera rezal úhory a hľadal ich. V tejto prvej vedeckej úlohe však úspešný nebol.

Hoci si dnes myslíme, že už o úhoroch vieme všetko, mnohé naše poznatky sú stále založené len na pred-

pokladoch. Nikto ešte nevidel úhory triť sa, nikomu sa nepodarilo rozmnožiť ich v zajatí. Nevieme, prečo majú taký zložitý systém metamorfóz. A tak nás úhory učia rozmyšľať o tom, čo nie je zjavné, a tiež pokore a opatrnosti v predčasných úsudkoch. Je to rébus i inšpirácia. Krásne a tajomné ako vody, ktoré obýva.

Autorka je publicistka.

NOTA BENE

6 2021

Protí srsti

17

Jedna rieka, dva svety

 Jana Čavojská

*O vnútrozemskú deltu Dunaja sa delíme s maďarskými susedmi.
Ako to vyzerá s Dunajom u nás a tam?*

NOTA BENE

6 2021

Reportáž

18

Obrovská vnútrozemská delta európskeho veltoku predznamenal život ľudí v tomto regióne. Všetko potrebné si brali z vody. Až v 19. storočí pre zjednodušenie plavby veľkých lodí a ochrane pred povodňami prekopali jedno z ramien. Teraz ho voláme staré koryto Dunaja. Rieka dostala prvé mantinely.

Krajina dunajských ramien a mokradí nepoznala hranice. O vnútrozemskú deltu sa delí Rakúsko, Slovensko a Maďarsko. A každý sa k nej stavia inak. V 80. rokoch sa obyvatelia dedínok pri Dunaji postavili proti výstavbe priehrady v Hainburgu, ktorá by zničila ramenú sústavu. Organizovali protesty a blokády priamo v záplavovom území. Podarilo sa im projekt zastaviť. Dnes sa o tom hovorí ako o udalosti, ktorá posunula rakúsku demokraciu ešte ďalej a ako o prelomovom bode environmentálnej politiky. Na mieste, kde mala byť priehrada, je národný park Donau-Auen.

Slováci s Maďarmi sa však na vybudovaní obrovskej priehrady dohodli. Z Gabčíkova-Nagymaros nakoniec vybudovali iba slovenskú časť. Maďari od megalomanského projektu odstúpili. Medzinárodný právny spor medzi našimi dvomi krajinami sa ťahá dodnes. A ako to vyzerá s Dunajom u nás a tam?

Sťažnosti, sťažnosti

Systém vnútrozemskej dunajskej delty má osemsto kilometrov. Stále je čo objavovať. Od roku 2007 a zavedenia Schengenskej hranice sa dá voľne plaviť všade. U nás však obrovskú časť ramien zaliala voda. Priehrada vytvorila rozsiahle umelé vodné plochy. Plavebná dráha pre lode je doslova vybetónovaná. Staré koryto Dunaja tečie inde. A okolo neho aj to, čo zostalo z dunajských ramien. Pôvodný zámer bol robiť simulované záplavy, počas ktorých by z hlavného toku vypúšťali do ramennej sústavy toľko vody, koľko potrebuje. No veľmi rýchlo sa ukázalo, že nápuštný objekt Dobrohošť, ktorý s týmto cieľom vybudovali, nezvládne prietok 240 kubíkov za sekundu. Dal leďva 90. Ale ak by aj zvládol viac, takú záplavu neurobili asi nikdy. Prichádzali totiž sťažnosti. Od poľnohospodárov, poľovníkov, prevádzkovateľa malej

vodnej elektrárne, majiteľoch chatiek – aj tých nelegálne postavených na brehu ramien. Vraj ich vytopí. Vodohospodári si vydýchli. Aspoň sa simulovanými záplavami nemusia zaoberať. A ramená roky trpeli.

Hydromorfologička Katarína Holubová z Výskumného ústavu vodného hospodárstva vysvetľuje, že u nás sú územia, do ktorých sa nedostáva vôbec žiadna voda a do ďalších sa potrebné množstvo vody reálne dostane možno raz za päť rokov. „Simulované záplavy majú slúžiť na to, aby hlavný dok Dunaja aspoň trochu komunikoval s ramenou sústavou a inundačným územím. Keďže sa to nedeje, ramená sa zanášajú. Kým voda prúdila, dno bolo štrkové. Dnes sú niektoré časti zanesené úplne katastrofálne. To však neznamená, že s tým nemôžeme nič robiť. Naopak, musíme robiť opatrenia, aby aj budúce generácie mohli zažiť prirodzenú vnútrozemskú deltu Dunaja.“

Na ostrove Perkelt

Vlani sa pri Dunaji stretlo takmer päťdesiat expertov z rôznych oblastí, aby diskutovali o možnostiach zlepšenia vodného režimu v ramennej sústave. Prišli odborníci z Výskumného ústavu vodného hospodárstva, vodohospodári, environmentalisti zo Správy CHKO Dunajské luhy a Ponitrie, členovia organizácií na ochranu prírody, ale aj zástupcovia ďalších štátnych a mimovládnych inštitúcií. Bolo to vôbec prvé stretnutie takého širokého spektra odborníkov. Hovorili hlavne o obnove prirodzenej dunajskej krajiny. Súčasný vodný režim so simulovanými záplavami nestačí nahradiť to, čo bolo kedysi bežné – skutočné záplavy obrovským množstvom vody, ktorá naplnila ramená a vylievala sa do lužného lesa. Vodohospodári s ochranou prírody akosi nevedeli v tomto smere nájsť spoločnú reč, do procesov zasahovali aj súkromní vlastníci, ktorí si neželali, aby im pri záplavách zatopilo záhrady či chatky.

No tento rok sa prvýkrát podarilo nájsť spoločnú reč. Nápuštným objektom tieklo 120 kubíkov za sekundu. Lužné lesy zaplavila voda. Andrej Somora zo Správy CHKO Dunajské Luhy zorganizoval v máji pre

pár ľudí exkurziu do dunajských ramien. Na loďkách sme sa plavili ramenom na ostrov Perkelt. Nikto nevie, prečo taký názov, no Andrej konštatuje, že prírodnými podmienkami sa približuje známemu Ostrovu orliaka morského. Naposledy tu ťažili drevo v roku 2012, vybudovali si na to vtedy pontónový most cez dunajské rameno. Odtvtedy tu kraluje príroda. Po tom, čo vďaka simulovanej záplave stúpila hladina ramennej sústavy, je veľká časť ostrova pod vodou. Podpredseda organizácie BROZ Pavol Littera vysvetľuje, že každá záplava je výmena živín medzi riekou a aluviálnou krajinou a že v mokradiach, aké tu vznikli, sa rozmnožujú ryby – nie v hlavnom toku ramien.

S napúšťaním vody do ramien sa v tejto sezóne počíta aj naďalej. To je dobrá správa. Odborníci však potrebujú viac. Napríklad znížiť alebo úplne odstrániť aspoň niektoré betónové prehrádzky v ramennej sústave, cez ktoré voda stále nepretečie.

Otvorené priepusty

Na okraji maďarského Dunaszigetu, na bývalom kukuričnom poli, založil Zoltán Füzfa pred pätnástimi rokmi ekopark. Zoltán sa narodil v Mosonmagyaróvári a na vode trávil každé leto. Logicky vyštudoval za učiteľa biológie a geografie. Od začiatku chcel učiť v prírode, nie v budove. Lebo príroda je najlepšia kniha. Kedykoľvek ju otvoríš, dozvieš sa niečo nové.

„V roku 1992, keď Slováci dokončili vodné dielo Gabčíkovo a naplnili priehradu, zmizla odtiaľto všetka voda,“ spomína. „Príroda umiera. Bola to katastrofa. Politici nám hovorili, že nesmieme robiť nič a všetko nechať zomrieť. Aby mohlo Maďarsko na Medzinárodnom súdnom dvore v Haagu v spore proti Slovensku argumentovať, že Slováci urobili chybu. Ale my sme sa vzbúрили: Nezaujímá nás Haag, chceme tu žiť s našim Dunajom! Našťastie, manžel ministrovej dcéry bol ekologický aktivista z Mosonmagyaróváru a na rodinnom stretnutí svokrovi vysvetlil, že ak okamžite neurobíme, neskôr už nezmôžeme nič. Že príroda potrebuje pomoc okamžite. Našťastie sa to podari-

NOTA BENE

6 2021

Reportáž

19

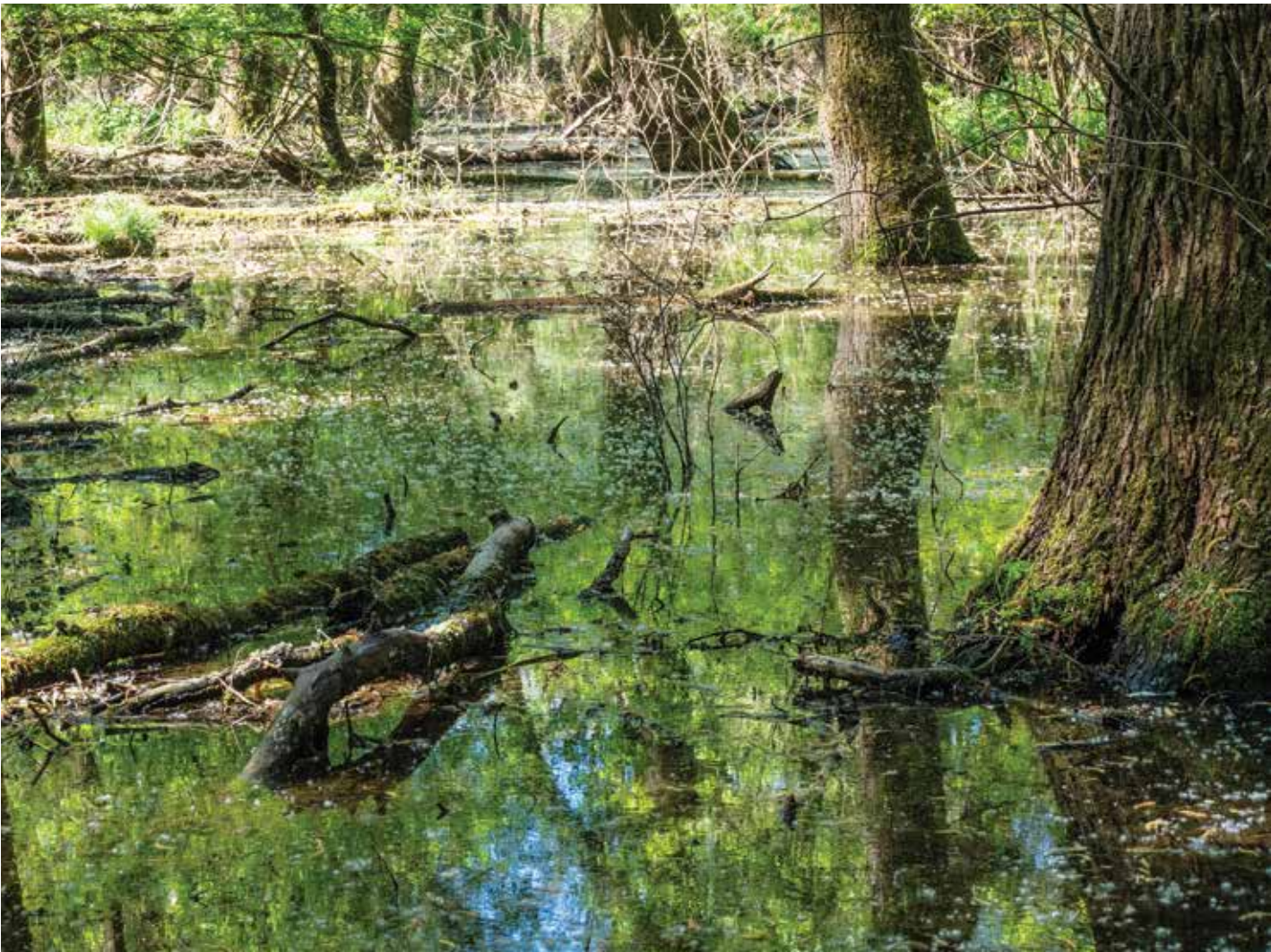
lo. Priepusty sa otvorili a po troch rokoch boli dunajské ramená opäť plné vody. Hladina podzemných vôd je však o dva – tri metre nižšia ako predtým.“

Zoli už dvadsaťšesť rokov požíva loďky a organizuje splavy. Postupne k nim pribúdali vzdelávacie aktivity o životnom prostredí a projekty na ochranu prírody. V ekoparku s kempom a chatkami v tradičnom rybárskom štýle na ubytovanie stojí aj výskumné centrum pre vodu, kde môžu simulovať správanie vodných tokov, a interaktívna výstava o dunajskej prírode a ekosystéme. Vysádza tu staré odrody jabloní. Už ich má päťdesiat a pribúdajú ďalšie. Okrem výletov na kanoe a na bicykli ponúka vychádzky do prírody so sprievodcom a pozorovanie bobrov a vtákov.

Záujem ľudí je čoraz väčší. Cez leto sú v Maďarsku denne na vode stovky ľudí. Keď začínal, boli v celom regióne asi štyri organizácie, ktoré ponúkali splavy. Teraz ich je len v dedine Dunasziget šesť. A všetci sú naplno vybookovaní. Hlavne cez víkendy voľnú loď nezoženiete.

Zoli prešiel celý Dunaj od prameňov až po deltu, no bez debaty je to preňho najkrajšie práve tu. „Je to najväčší ostrovný systém v strednej Európe. Hoci priehrada je samý betón, kúsok od nej začína príroda. Živá krajina. Vďaka Dunaju. Teraz majú maďarskí a slovenskí vodohospodári dobré vzťahy. Ak sa podarí zdvihnúť hladinu a prepojiť maďarské ramená so slovenskými, bude to dobré pre prírodu, migráciu rýb aj pre ľudí.“

1 (str. 18) Vodáci na ramene Mošonského Dunaja v Maďarsku.
2 Na slovenskej ramennej sústave zne-
možňujú pohyb vody prehrádzky.
3 Zábava na vode u Zoltána Fuzfu.
4 Kúpanie pri jednom z maďarských
kempov.
5 Simulovaná záplava v Dunajských
Luhoch dopravila túto jar vodu do
lužných lesov.

Legenda o Váhu

Dávno, pradávnو vraj boli Tatry jediným pohorím. Vrchy a doliny si vedľa seba spoločne nazývali. Vedľa seba stáli aj vrch Kriváň a Kráľova hoľa. Kriváň bol statný veľikán s hlavou naklonenou k svojej susede Kráľovej holi. Ona zas bola krásna, pokrytá lesmi a kvetmi. Ako to už v rozprávkach býva, zalúbili sa do seba. Spolu ráno vítali slnko, počúvali štebot vtákov a tešili sa z každej novej rastlinky a zvieratka, ktoré na nich žili.

Lenže táto ich láska bola trňom v oku zlej čarodejnice, ktorá žila pod vrchmi. Jednej noci uvalila na nich kliatbu. Zem sa zatrasla a Tatry sa rozdelili na dve časti. Kriváň ostal v jednom pohorí, ktoré dnes nazývame Vysoké Tatry, a Kráľova hoľa ostala v Nízkych Tatrách. Kriváň a Kráľova hoľa boli navždy rozdelení. Kliatba bola taká silná, že sa nedala prelomiť. Plakala Kráľova hoľa, plakal Kriváň. Slzy im stekali po svahoch a vytvorili malé rieky. Slzy Kráľovej hole ľudia pomenovali Čierny Váh a slzy Kriváňa Biely Váh. Pod vrchmi žila dobrá víla Tatranka. Už sa nemohla pozeráť na ten obrovský žiaľ, tak sa rozhodla zaľúbencom pomôcť. Spojila ich slzy – Čierny Váh a Biely Váh do jednej krásnej rieky. Aspoň takto mohli byť spolu. Tá rieka sa volá Váh.

SKRÝVAČKY
Nájdi vo vetách skryté názvy miest, cez ktoré tečie Váh.
príklad: **Komár** Nováka otravoval.

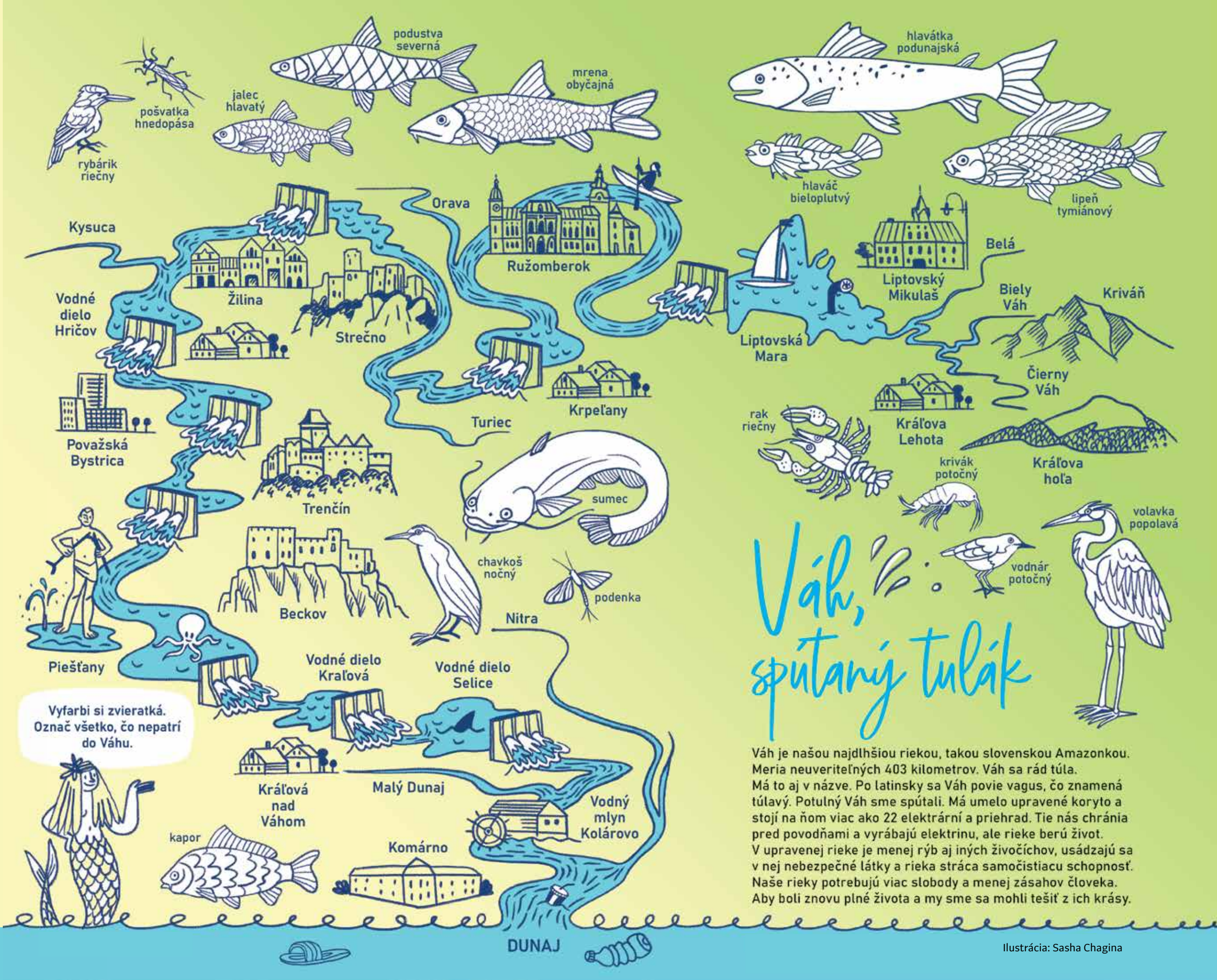
Môj otec žil i na mori.
Ľubo chňapol, potom spadol.
Na byt čaká veľká masa.
Nadchlo ho vecné učenie.
Vravec kov nelúbi, radšej sa zaľúbi.
Lopúchová baba, volajme ju Gaba.
Ujko Kolár ovocie nemá rád.
Jana zhodila vankúš.

Riešenie:
Beckov, Púchov, Kolárovo, Ilava

Zdroj: Metodicko-pedagogické centrum, Mgr. Anna Vlčeková.

Za podklady k ilustrácii ďakujeme Tomášovi Derkovi z PriF UK a Miroslavovi Očadlíkovi z WWF.

Riešenie úlohy z obrázkov:
smet: fľaša, pohár, sandálo, Chobotníca, žralok, ponorka,

Váh,
spútaný tulák

Váh je našou najdlhšiou riekou, takou slovenskou Amazonkou. Meria neuveriteľných 403 kilometrov. Váh sa rád túla. Má to aj v názve. Po latinsky sa Váh povie vagus, čo znamená túlavý. Potulný Váh sme spúтали. Má umelo upravené koryto a stojí na ňom viac ako 22 elektrární a priehrad. Tie nás chránia pred povodňami a vyrábajú elektrinu, ale rieke berú život. V upravenej rieke je menej rýb aj iných živočíchov, usádzajú sa v nej nebezpečné látky a rieka stráca samočistiacu schopnosť. Naše rieky potrebujú viac slobody a menej zásahov človeka. Aby boli znovu plné života a my sme sa mohli tešiť z ich krásy.

Dar Nílu

 Jana Čavojská archív V. V.

Hovorí sa, že Egypt je dar Nílu. Archeologička a egyptologička Veronika Verešová s tým na sto percent súhlasí. Vzťah rieky a starovekej veľmoci skúma priamo na severe Afriky.

Na archeologickom nálezisku Tell el-Retábí pracujú slovenskí egyptológovia z Ústavu orientalistiky Slovenskej akadémie vied a Nadácie Aigyp-tos spolu s partnermi z varšavskej univerzity už od roku 2007. Veronika Verešová sa tam dostala počas štúdia klasickej archeológie, počas ktorého sa zaoberala hlavne egejskou dobou bronzovou. V poslednom ročníku prišla ponuka účasti na archeologickom výskume v Tell el-Retábí. A potom sa rozhodla vyštudovať ešte egyptológiu. Vo Viedni, lebo u nás tento odbor nemáme. Na doktoráte sa sústredila na

egejskú dobu bronzovú a jej vzťahy so starovekým Egyptom. Skúma hlavne ikonografiu, teda to, ako ľudia v staroveku zobrazovali veci týkajúce sa ich života alebo svoje náboženské predstavy.

Archeologické nálezy všetkých starých kultúr sú zaujímavé, no mám pocit, že Egypt fascinuje odborníkov aj laikov viac než ostatné staroveké civilizácie. Čím to je?

Staroegyptská kultúra dosiahla v mnohom vrchol skôr ako iné, viac či menej súčasné staroveké

civilizácie, a z obdobia jej dejín sa nám zachovalo obrovské množstvo pamiatok. Materiálnych, teda stavebných a umeleckých, ale hlavne písomných. Literatúra a písomné záznamy je to najúžasnejšie, čo od starovekých Egyptanov máme. Ľudia v iných kultúrach a civilizáciách tiež určite dosiahli veľa, no, žiaľ, nezanechali nám o tom toľko dôkazov. Z máloktovej kultúry sa nám zachovalo také množstvo pokladov, a to zďaleka nehovorím len o výbave slávnej Tutanchamónovej hrobky. To množstvo fascinujúcich pamia-

ne používali a ľudia ich často nemili. Analýzami sa dá presne zistiť, odkiaľ bola hlina použitá na nádoby. Podobne je to s analýzou kovov. Tie sa dovážali z rôznych oblastí a z ich zloženia získavame veľa detailných informácií o tom, s akými lokalitami mali ľudia v tom období spojenie alebo aké mali postavenie v spoločnosti.

Ako to, že sa zo starovekého Egypta zachovalo toľko náleзов? Zasypal to piesok a nikto sa o to nestaral?

V podstate sa to dá aj tak povedať. Podnebie a prostredie pomohlo zachovaniu predmetov. A kultúra starovekého Egypta bola taká produktívna a rozvinutá, že vytvorili naozaj veľké množstvo objektov. Kvôli svojej viere dávali Egyptania do hrobov veľa predmetov, a hoci bola drvivá väčšina hrobiek vykradená ešte v staroveku, mnohé sa zachovali. Chrámy a pyramídy boli trvácne stavby. Mali potenciál vydržať dlho. Nasledujúce civilizácie, ako boli Gréci, Rimania či Arabi, si uvedomovali dôležitosť kultúry starovekého Egypta a o niektoré pamiatky sa starali.

Na území Egypta vykonáva archeologický výskum veľa zahraničných tímov. Dostávajú lokality na základe koncesii egyptskej vlády. Za akých podmienok ich krajina udeľuje?

Je to komplikovaný proces. Egyptania si tam nepustia len tak niekoho. Koncesie sa v istých obdobiach napríklad kupovali alebo udeľovali za odmenu. Napríklad koncesiu, ktorú má momentálne Český egyptologický ústav v lokalite Abúsír, im udelili za pomoc pri záchrane pamiatok pri výstavbe Asuánskej priehrady. V neskorších obdobiach musel záujemca vypracovať kvalitný projekt. Samozrejme, nedostanete lokalitu, ktorú chcete, ale takú, na ktorej Egyptania považujú za dôležité výskum robiť. Mnohé miesta sú totiž ohrozené. Počet obyvateľov v Egypte rastie, budujú infraštruktúru, takže pamiatky sa ničia a treba ich čo najlepšie a najrýchlejšie zdokumentovať.

Nemajú dosť egyptológov a archeológov na to, aby dokázali realizovať výskumy vo vlastnej réžii?

Donedávna to bol jeden z faktorov. V poslednej dobe sa veľmi snažia vychovávať si vlastných. Ale pomáha im, keď výskumy realizujú zahraničné tímy za vlastné peniaze. Záujem zo zahraničia stále je. Egyptské pamiatky sú súčasťou všeobecných dejín celého sveta.

Všetko, čo nájdete, musí zrejme zostať v Egypte.

Samozrejme. Nemôžeme odtiaľ vyviezť vôbec nič. Ani tie keramické črepy, ktorých je všade veľa a na náleziskách ich po ukončení výskumu zasypávame.

Ako vyzerá vaša lokalita?

Tell el-Retábí leží vo východnej časti delty Nílu na severovýchode Egypta, asi tridsať kilometrov od mesta Ismailia pri Suezskom prieplave. Kedysi sa tam roztekal Níl do delty a usadené horniny vytvárali ostrovy, na ktorých si ľudia stavali svoje sídla. S Poliakmi sme spojená misia, no každý skúma svoju časť a zameriava sa na iné historické obdobia. Toto sídlisko bolo pravdepodobne dôležitú už v období Strednej ríše dvetisíc rokov pred našim letopočtom, lebo tadiaľto viedla cesta na východ do Sýrie a Palestíny. Na vrchole bolo počas 18. dynastie, keď vládli panovníci ako Tutmose III., Hatšepsut alebo Tutanchamón, a v Ramzesovskom období. Ramzes II. Veľký tu dal postaviť vojenskú pevnosť. Robil veľa výprav na východ. Jeho nástupca Ramzes III. pevnosť ešte zväčšil. Posledný archeologický výskum tu uskutočnil pred viac ako sto rokmi významný britský archeológ a a otec modernej egyptológie William Matthew Flinders Petrie.

Zrejme máte k dispozícii oveľa modernejšie prístroje a metódy než mal vtedy on.

Je to veľký rozdiel. Ľudia sa ma často pýtajú, či sa v Egypte ešte vôbec dá niečo objaviť. Všetky tie krásne veci, ktoré máme teraz v múzeách, vtedy cestovatelia a prví egyptológovia vykopávali bez rozmyšľania a kontextu. Nekládli si toľko otázok ako teraz my. Sústredili sa na rekonštrukciu histórie, ale nie na to, ako fungovala vtedajšia spoločnosť. Zmenili sa aj metódy. Práve Petrie bol jeden z prvých archeológov, ktorí nále-

zy dokumentovali. Dnes to robíme oveľa detailnejšie. Dokumentujeme každý detail, každú nálezovú situáciu. Nie je dôležitý konkrétny predmet, ale odpoveď na otázku, ako sa tam dostal. Odokryvanie vrstiev stále robíme manuálne. Nič lepšie ešte nebolo vynájdené. No kým pred sto rokmi veci kreslili a fotili, dnes máme oveľa viac technických vymožeností. Napríklad geodetické postupy a počítačové 3D rekonštrukcie. Nálezovú situáciu si pomocou softvéru tak poskladáme, že sa do Egypta môžeme kedykoľvek preniesť. Magnetometriou vieme zas nedeštruktívnym spôsobom zistiť zvyšky štruktúr niekoľko metrov pod zemou.

Prekvapilo ma, že výskum realizujete ako nadácia. Odkiaľ môžete získať financie?

Z veľkej časti z vlastných zdrojov a z dvoch percent z daní. Spolu pracujeme s Ústavom orientalistiky SAV, ale ten tiež nemá financie na takéto výskumy. Jediná možnosť získať na Slovensku grant na takýto účel je od Agentúry pre podporu vedy a výskumu. To sa nám podarilo v roku 2013. Na štyri roky sme financie mali. Priamo na lokalite môžeme pracovať maximálne mesiac v roku a s veľmi obmedzenými prostriedkami.

Ako prebieha práca v teréne?

Po príchode na lokalitu najprv zisťujeme, aká je tam situácia. Vraciame sa totiž takmer po roku a to miesto žije. Okolo sú dedinky a políčka. Ľudia tam intenzívne hospodária. Populácia Egypta rýchlo rastie, takže každý rok je to tam zastavanejšie. To našu lokalitu ohrozuje. Najprv buldozénom odhrnieme piesok a dostaneme sa na vrstvu, na ktorej sme rok predtým skončili. Potom pokračujeme vo výskume. Na manuálnu prácu si najímame miestnych robotníkov.

Špecializujú sa na archeologické výskumy?

Sú to väčšinou poľnohospodári a takto si privyrábajú. Niektorí s nami pracujú každú sezónu. Samozrejme, sú aj tímy robotníkov, ktorí sa na archeologické výskumy špecializujú. Sú skvelí, ale, samozrejme, aj drahší. Takže my si na-

jímame normálnych brigádnikov. Manuálne odokrývajú vrstvy a my všetko dokumentujeme. Fotíme, kreslíme, popisujeme, meriame. Začíname s východom slnka a pracujeme do obeda. Potom sa to kvôli horúčave nedá. Po návrate do Izmailie, kde bývame, musíme všetko spracovať a zdokumentovať. Každú nálezovú situáciu. Z Egypta nemôžeme okrem našich papierov a počítačov vyviezť nič. Doma pokračujeme s výskumom len na základe záznamov. Všetky nájdené objekty fotíme a kreslíme.

Kreslíte? Účastníci výskumu musia vedieť kresliť?

Mal by to zvládnuť každý archeológ, ale nie je to také jednoduché. Človek musí mať trochu umelecké sklony. Hlavne na začiatku výskumu som kreslievala takéto objekty ja. Teraz máme spolupracovníkov, ktorí sa na to špecializujú.

Keď odchádzate, všetko zahrniete pieskom?

Doslova. Výskum prebieha medzi obývanými pozemkami. Miesto musíme zahrnúť, aby tadiaľ ľudia mohli chodiť. Oni chápu, že výskum musí prebehnúť, ale mnohí sa z neho až tak netešia. To, že je naše nálezisko v obývanej lokalite, má však aj výhody. Nikto si tam nedovolí kopať a kraďnúť. Robotníci, ktorí s nami pracujú už roky, si to tam strážia.

Aká bola v starovekom Egypte súvislosť vzniku a rozvoja civilizácie s riekou Níl?

Absolútne najväčšia, akú v dejinách ľudstva môžeme sledovať. Hovorí sa, že Egypt je dar Nílu. A skutočne to platí. Civilizácia vznikla vďaka tej rieke. Vieme, že územie okolo Nílu bolo obývané už desaťtisíc rokov pred naším letopočtom. Súviselo to aj s klimatickými zmenami. V určitom období bolo v oblasti dnešných púští viac vlhky. Potom prišlo obdobie, počas ktorého sa tie územia vysušovali. Ľudia sa usadili pri Níle. Egypt vtedy nemal iné zdroje vody. Našťastie, Níl bol taký vodnatý, že vďaka jeho vode dokázali starovekí Egypťania vytvoriť veľkú civilizáciu. Mali totiž obrovské zdroje. Dopestoval takú veľkú úrodu, že mali značné prebytky.

Čo ďalšie okrem úrody Níl priniesol? Napríklad technologický pokrok?

V starovekom Egypte všetko nejakým spôsobom súviselo s riekou. Jednak bola zdrojom obživy. Ľudia sa naučili využívať záplavy a zavlažovanie. Stavali kanály. Predpokladáme, že v údolí, kde realizujeme výskum, už v období Strednej ríše vykopali kanál, ktorý privádzal vodu z Nílu na Sinaj a do severných oblastí. Nádrže a kanály boli vyslovene inžinierske diela. Z rieky lovíli ryby, okolo nej bola zelená krajina so zverinou. Ďalším prínosom rieky bol rozvoj dopravy. Níl bol najväčšou dopravnou tepnou. A tretou oblasťou prínosu Nílu sú vedomosti. Ľudia sa snažili pozorovať prírodné zákonitosti a predvídať záplavy. Sledovali rôzne úkazy na oblohe, aby dokázali záplavy vypočítať. S tým súvisel rozvoj astronómie. S organizovaním prác zase rozvoj štátneho plánovania a byrokracie.

Po vybudovaní priehrad záplavy prestali. Egypťská krajina sa stala vysušenou tak, ako ju pozná-

me dnes. Neprinieslo spútanie rieky viac negatív ako pozitív?

Záplavy boli dosť nevyspytateľné. Regulovať sa ich snažili už Osmani v 18. storočí. Prvú priehradu, malú Asuánsku priehradu, postavili Briti, ktorí Egypt okupovali, pred približne sto rokmi. Veľkou Asuánskou priehradou sa záplavy podarilo úplne zastaviť. Všetko má svoje výhody a nevýhody. Na jednej strane bolo ťažké žiť s neriadenými záplavami. Na druhej strane bola zem vďaka živinám z rieky úrodnejšia.

Aký majú Egypťania postoj k svojim slávnym dejinám?

Ako všade. Niektorých to zaujíma a iní ich nepovažujú popri iných problémoch za dôležité. Ale určite si uvedomujú, že turizmus im prináša peniaze. V poslednej dobe tam silnejú nacionalistické tendencie a moderní Egypťania sa hrdó hlásia k odkazu svojich starovekých predkov. Bolo to vidieť napríklad, keď nedávno prevážali múmie starovegypťských panovníkov do nového múzea v Káhire. Bola to obrovská udalosť, propagácia kultúry a histórie. Vybudovali dve nové veľké

múzeá v oblasti hlavného mesta, snažia sa rekonštruovať pamiatky, otvárajú malé regionálne múzeá. Každá zahraničná misia musí mať egyptského inšpektora. Tí inšpektori dozerajú, ale sa aj učia. Takto si Egypt vychováva vlastných odborníkov.

Čo najzásadnejšie ste v Egypte objavili?

Podarilo sa nám zistiť, ako sídlisko v Tell el-Retábí vyzeralo v niektorých historických obdobiach. Objavili sme niekoľko domov a vieme, aké boli veľké a ako boli postavené. Nálezy z nich sú celkom luxusné. Našli sme tam napríklad dve bronzové dýky, aké boli v tom období pomerne vzácne. Bola tam aj mykénska keramika z Grécka. Luxusný tovar. Nehovoriac o tom, že v jednom hrobe z obdobia 18. dynastie sme našli veľa strieborných predmetov. Šperky, skarabea, ihlicu na zopínanie odevu. Striebro bolo v tom čase vzácnejšie ako zlato. Takže sa tam nepohybovali iba roľníci, ale aj bohatší ľudia. V tom hrobe očividne pochovali zamožného muža alebo ženu. Dokazuje to, že

Dr. phil. Veronika Verešová

Archeologička a egyptologička, pôsobí v Ústave orientalistiky Slovenskej akadémie vied a v Nadácii Aigyptos. Je absolventkou klasickej archeológie Trnavskej univerzity a egyptológie na Viedenskej univerzite. Doktorát získala na Inštitúte klasickej archeológie Viedenskej univerzity. Zaoberá sa predovšetkým egejskou dobou bronzovou, 2. prechodným obdobím a Novou ríšou v Egypte, ako aj dejinami, materiálnou kultúrou a medzikultúrnymi vzťahmi vo východnom Stredomorí doby bronzovej. Od roku 2008 je členkou poľsko-slovenskej misie na lokalite Tell el-Retábí.

bohatstvo starovekého Egypta sa nekoncentrovalo len v rukách vláducej vrstvy v centre ríše.

Z Egypta kedysi vyviezli množstvo artefaktov. Odkedy vývoz krajina reguluje? A nežiada vrátenie historických predmetov?

Regulujú to približne od začiatku 20. storočia. Samozrejme, Egypt sa veľmi snaží o návrat artefaktov do krajiny, no ochota vrátiť ich nie je veľmi veľká. Našťastie, moderné technológie umožňujú vytvoriť dokonalé kópie. A povedzme si úprimne, kto rozozná originál a kópiu? Ak je niečo dobre zdokumentované a máme o tom vedomosti, nie je veľký rozdiel v tom, či sa pozeráme na originál, alebo na kópiu. Krásne to vidno napríklad v Parthenóne v Aténach. Časť sôch je v britskom múzeu a v Aténach sú originály doplnené odliatkami. Egypťským originálom je v európskych múzeách dobre. Máme tu niečo, s čím môžeme reálne pracovať, a je fér, že za tú starostlivosť a prezentáciu môžeme v Egypte robiť výskum. No vidieť pamiatky starovekého Egypta priamo v Egypte je nenahraditeľné.

Sandra Pazman Tordova, Michaela Barčíková

Sociálna pracovníčka Barbora Žiaranová pomáha predajcom NOTA BENE nájsť domov v prenajatých bytoch. Je vášnivá vodáčka. Už deväť rokov organizuje letné splavy aj pre predajcov časopisu.

Barbora mala náročný deň. Keď jej podvečer zazvonil pracovný telefón, mala sto chutí ho nezdvihnúť. Milý hlas v telefóne jej však oznámil, že má pre NOTA BENE byt. Pani jej vysvetlila, že s manželom už dlhšie plánovali kúpiť pre syna byt, a kým ho nebude potrebovať, byt sa rozhodli prenajať za symbolické nájomné predajcom časopisu. Chcela sa ozvať, až keď to bude isté a bude mať kľúče od bytu. Práve teraz ich drží v ruke, a tak nám volá. „Skoro som sa rozplakala,“ hovorí Barbora Žiaranová, ktorej nikto nepovie inak ako Borka. Slzy dojatia padali, aj keď sa doň o pár mesiacov neskôr nasťahovali noví obyvatelia – predajkyňa časopisu pani Silvia s partnerom, ktorí spolu žili v záhradnom domčeku bez vody a elektriny.

Krehké bývanie

Za desať rokov, ktoré Barbora pracuje v Proti prúdu, je takýchto príbehov stále viac. Borka predajcov časopisu navštevuje v bytoch, ale aj v záhradných chatkách a na ubytovniach. Sprevádza ich aj pri hľadaní bývania. „Niekedy mi je smutno z toho, koľko námahy musia vynaložiť, aby si zaplatili zdieľanú izbu na ubytovni, ktorá je často veľmi drahá, hygienicky závadná, a kde navyše nemajú súkromie,“ hovorí. Na drahé nájomné predajcovia peniaze a ubytovne sú také preplnené, že nie je ľahké sa tam dostať. Stáva sa, že ju s klientom v ubytovni otočia rovno vo dverách so slovami, že dôchodcov neberú. Niektoré ubytovne zas odmietajú klientov s trvalým pobytom v mestskej časti. „Mali sme veľký

problém ubytovať aj nevidiacu klientku. A nie raz sa stalo, že sme po telefonicknej rezervácii s klientom dorazili na osobné stretnutie a vypočuli si od prevádzkarky ubytovne: To nepôjde, vy ste mi nepovedali, že je Róm.“

Tieto zážitky Barboru nakopli. „Takto to predsa nemôžeme nechať,“ konštatuje. A veru nenechala. Už štvrtý rok s kolegami pomáha predajcom ukončiť bezdomovectvo v prenajatých bytoch v programe Bývanie. Aktuálne takto pomáhajú devätnástim predajcom v štrnástich bytoch. Podpora vychádza z princípov Housing first. „Teší ma, keď idem na návštevu za klientom a nejdem do bezútešnej ubytovne na konci sveta, ale do normálneho bytu, v ktorom by sa aj mne páčilo bývať,“ hovorí Borka. Má radosť z toho, že klienti zažívajú partnerský

Viktor Cicko

a férový prístup. Majú nájomnú zmluvu a istotu, že keď platia, nemusia sa báť, že prídu o bývanie. Nehrozí im, že sa o týždeň suma zvýši alebo že ubytovňu na sviatky zatvoria. Mnohí majú po rokoch konečne elektrinu, vodu a práčku a môžu žiť bežným životom.

Keď sa klienti zabývajú, mnohí sa vracajú k svojim záľubám. Po rokoch majú priestor riešiť aj podlomené zdravie. „Jeden klient si založil akvárium, ďalšia klientka sa pustila do pestovania kvetov a zaobstarala si mačku. Iná klientka sa odhodlala na operáciu pruhu, ktorú dlho odkladala. Niektorí sa skontaktujú s rodinou a s blízkymi, s ktorými nehovorili aj viac ako desať rokov. Teší ma, keď môžem byť pri tom.“ Borka im pomáha prevziať zodpovednosť za starostlivosť o byt, riešiť dlhy, zdravotné problémy a je im oporou v ťažkých chvíľach. „Už síce bývajú, ale ešte je to krehké, stále sú na takom pomedzí. Mnohí tiež riešia vzťahy s partnermi, ktoré nie vždy fungujú hladko.“

Súčasťou Borkinej práce je aj uľahčovať komunikáciu s prenajímateľmi bytov. „Máme to nastavené tak, že nám majitelia zavolajú, keď čosi hapruje v komunikácii, a problém sa spolu s klientom snažíme vyriešiť.“

Pomáha v tom aj otvorená komunikácia a vyjasnenie očakávaní. „Pri uzatváraní zmluvy venujeme veľa času rozhovorom o očakávaniach majiteľa bytu a snažíme sa ich zladať s potrebami klienta. Je to dobre investovaný čas. Pomáha k dobrej spolupráci.“

Voda, voda a ešte raz voda

Barbora ráno vstáva o hodinku skôr ako manžel s deťmi. Urobí si čaj a v pokoji si ho vypije, ako inak, pri vode, pri svojom akváriu. V rámci odychu aspoň raz do týždňa vybehne na Dunaj, ktorý je jej srdcovkou. Cez víkend s rodinou či s priateľmi vypádlujú niekam proti prúdu a často ostanú vonku aj na noc. Keď zatúži po troche adrenalínu, ide sa plaviť na Salzu. Skúsená vodáčka je už pätnásť rokov členkou Kanoistického klubu Karlova Ves (KKKV). S tamojšou partiou ľudí už niekoľko rokov splavujú rieku a moria. Tento zážitok dopriala aj predajcom NOTA BENE, pre ktorých zorganizovala už deväť letných splavov. Splavovali Malý Dunaj, Mošonský Dunaj aj Moravu.

„Je to lepší relax ako doma na posteli,“ konštatuje predajca Gabo. Pochvaľuje si, že popri pádľovaní na kanojke si užije aj okolitú prírodu. Aj predajca Peter, ktorý žije v jednom z NOTA BENE prenajatých bytov, si na

vodu chodí oddýchnuť od každodennej reality. Spolu s Gabom patria k vodáckej šestke, ktorá chodí takmer na každý splav. Peter najradšej spomína na prvý splav. Po úvodných inštrukciách od Barbory – ísť stredom rieky a nechytať sa stromov – sa v úvode splavu pri najbližšej príležitosti posádka troch lodí pochytila konárov a vykúpali sa. „Na strome ostal visieť aj môj obľúbený sociálny pracovník Tomáš. Pomohli sme všetkým z kaše a potom sme si z nich trochu ťahovali. Začiatky boli ťažké, ale vždy bola zábava a vždy sme si navzájom pomáhali,“ konštatuje Peter, ktorý dnes patrí k ostrieľaným kormidelníkom NOTA BENE tímu. Dokonca ho vodáctvo chytilo tak, že takmer tri roky pracoval ako správca lodenice.

Noc pred každým splavom Barbora z toľkej zodpovednosti oka nezažmúri. Len aby všetko dobre dopadlo. „Keď už sme na vode, všetko zo mňa opadne. Všetci mi pripadajú uvoľnenejší a vládne pohoda. Už nám na splavoch aj pršalo a ľudia sa aj vykúpali, ale nikto nikdy nešomral a nesťažoval sa.“ NOTA BENE splavy sú nealkoholické, zo solidarity s abstinujúcimi predajcami. Ak to niekto poruší, z bezpečnostných dôvodov musí zostať na brehu a po vlastnej osi sa dostať domov. Nikdy však k tomu nedošlo. „Pamätám si, keď sme

Viktor Cicko

Viktor Cicko

sa raz stavili na obed v bufete U Matýsa. Bola pohoda, chlapi vtipkovali a po-odnášali po sebe riady. Prevádzkarka vyhlásila: Konečne normálna partička. Keď jej potom ponúkli časopis NOTA BENE, prekvapene pozerala, že to teda nečakala," spomína Borka.

Pod dohľadom profilov

Pre väčšiu bezpečnosť Barbora zapája aj profi kormidelníkov. Posledného splavu sa zúčastnil aj predseda klubu KKKV Milan Mráz, ktorý sa vodáctvu venuje už viac ako štyridsať rokov. Vníma, ako sa rokmi splavovanie riek postupne mení. Na viacerých obľúbených riekach sa vyskytujú prekážky vo forme novovybudovaných

priehrad s malými vodnými elektrárnami. „Preto sme prestali splavovať dolný úsek Hronu," vysvetľuje Milan. Ďalším negatívnym javom je privatizácia brehov. Už nie je možné len tak hocikde zastať. „Ľudia často protestujú, že stojíme na cudzom pozemku. To sa nám ešte pred pár rokmi nestávalo.“

Ak zvažujete letný splav, Borka radí – nebáť sa ísť a do toho. „Začiatočník zvládne aj Malý Dunaj alebo Moravu. Dobré je poradiť sa o trase v požičovni vodáckych potrieb, zistiť, kde sú neprejazdné úseky, kde treba prenášať loď a kde nájdete také príjemnosti, ako sú kempy a bufety.“ Natrénovať si pádlovanie môžete pri lodenici na zapožičanej kanojke alebo na krátkom kurze pre ve-

rejnosc. Milan odporúča stráviť víkend na romantickom Malom Dunaji či Mošonskom Dunaji v Maďarsku alebo tým skúsenejším na divšej vode rakúskej Salze. Zo zážitkov sa podľa neho dá načerpať energia na dlhú dobu.

Vo vodáckom NOTA BENE tíme sa vyskytnú aj neplavci. Minuloročný splav absolvovala v pramici s Borkou dokonca aj nevidiaca klientka. Barbora vždy hľadá možnosť, ako bezpečne zapojiť každého, kto má záujem. Už teraz hľadá s kolegami vodákmi spôsob, ako zabezpečiť ďalší splav tak, aby sa ho mohli zúčastniť predajkyňa na vozíčku a predajca s bezvládnou rukou. Lebo rieka spája. A nikto by nemal ostať bokom!

Po chrbtoch býkov

Peter Belanec a ďalších deväť ľudí sa plavili na veľkom rafte a dvoch pálavách po etiópskej rieke Omo s cieľom stretnúť pôvodných obyvateľov jej brehov.

 Jana Čavojská Peter Belanec

Kmene pri rieke sa stali akousi turistickou atrakciou: belosi na terénnych autách ich navštevovali v jedno-ducho dostupných oblastiach a Afričania ich čakali s telami pomaľovanými ornamentmi a za peniaze sa nechávali fotografovať.

No po rieke neprichádzal nikto. Plavili sa po nej akurát jednoduché člny pôvodných obyvateľov, vydlabané z kmeňov stromov. A partia, ktorej súčasťou bol aj Peter. Mohli sledovať každodenný život ľudí v jeho prirodzenej podobe. „Mnohí boli nahí. Rieka má pre nich veľký význam. Ľudia sa vždy sťahovali k riekam. Vtedy v októbri bolo Omo po dažďoch rozvodnené, okolo boli pastviny a ľudia chodili k rieke napájať svoje stáda," hovorí Peter.

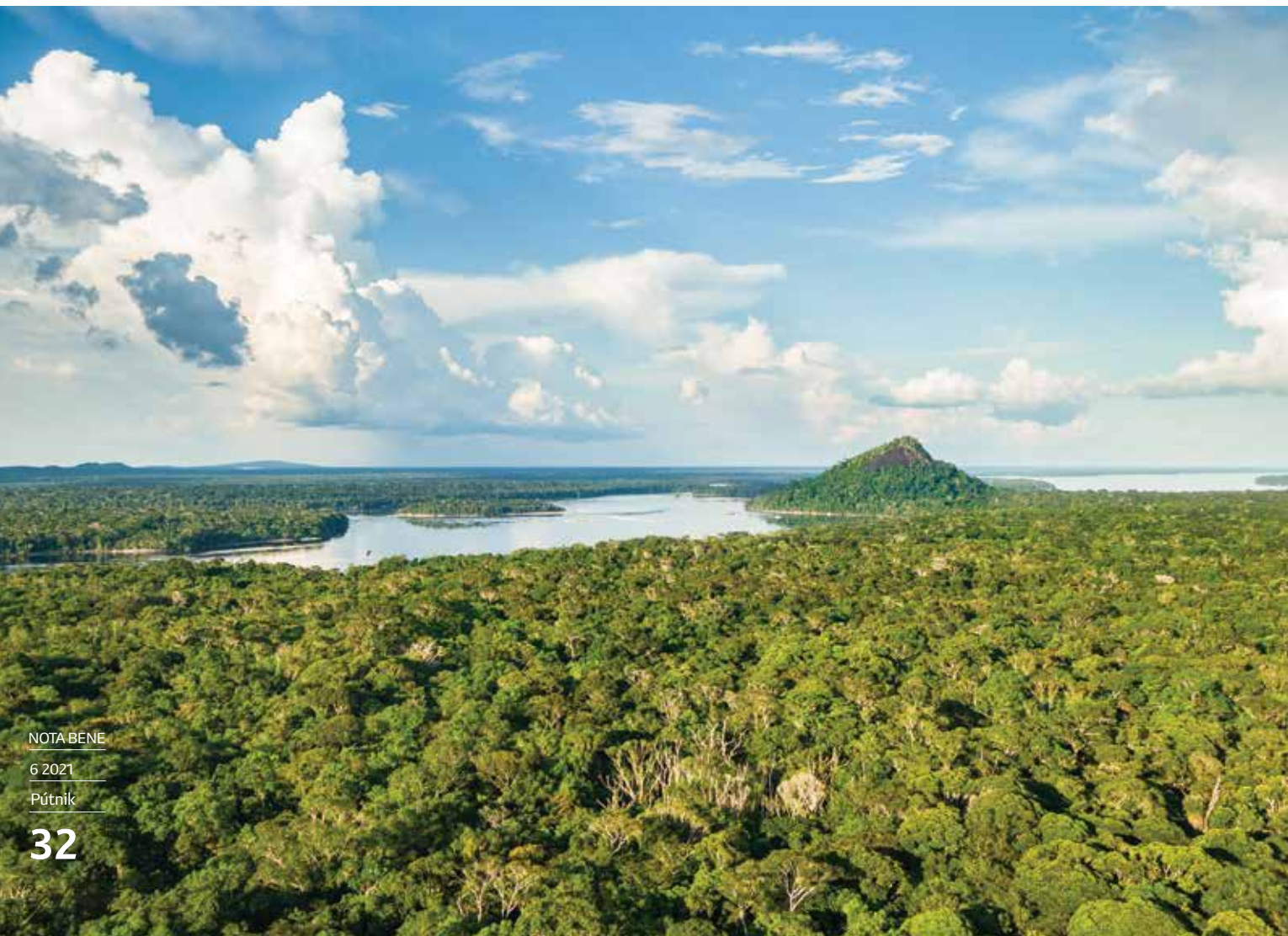
Na niektorých miestach bola najikonickejším výdobytkom našej civilizácie žltá bandaska na vodu. Ľudia pásli svoje stáda a pestovali obilninu surgum. Ten potom varili na mnoho

spôsobov. Nechávali ho aj fermentovať a robili z neho pivo. „Z nášho veľkého modrého raftu boli prekvapení. Kto nás videl z brehu, mával nám a volal nás k sebe. Navštívili sme kmeň Mursi, kde si ľudia narezávajú spodnú peru a vkladajú do nej tanierik. Strašne chceli naše veci. Napríklad slnečné okuliare. Také výdobytky civilizácie boli pre nich vzácne. No ja nerád zanechávam kusy plastu na takých miestach. Priniesli sme im žiletky. Z tých sa veľmi tešili. Naša posledná zastávka bol kmeň Desanache. Tam praktizovali dievčenskú obriezku. Našťastie mi už nezostali žiadne žiletky na rozdávanie, lebo niečo také nechcem podporovať.“

V mestečku Turmi bola práve slávnosť, počas ktorej sa z chlapca z kmeňa Hamarov stával muž. Postavili vedľa seba niekoľko býkov a nahý mladík musel skákať po ich chrbtoch. Ostatní, s telami pomaľovanými zmesou

hlíny a vody, to sledovali. Hlavne mladé dievčatá. Lebo muž sa takto stával vhodný na znenie a dievčatá, ktoré o neho mali záujem, chceli upútať jeho pozornosť. A to tak, že sa bičovali tenkými prútmi po chrbte. Rozbrázdili si ho do krvi. Dokazovali tak, že sú silné. Na chrbtoch starších žien videl Peter jazvy a bolo mu jasné, že tento rituál zanecháva stopy na celý život.

Partia na rafte a člnoch napokon narazila na miesto, kde sa rieka rozširovala na jazero. Bola tam vybudovaná hrádza, ktorá zadržovala vodu na zavlažovanie obrovských polí na cukrovú trstinu. Pri hrádzi už čakali po zuby ozbrojení vojaci. Násilím skupinu odviezli do svojho tábora. Boli presvedčení o tom, že Slováci prišli skúmať a fotografovať prehradenie rieky. Dva dni držali skupinu u seba a rozmýšľali, čo ďalej. Nakoniec ich pustili s tým, že po rieke sa ďalej plaviť nesmú. A o jej prehradení nemajú nikomu hovoriť.

NOTA BENE

6 2021

Pútník

32

Strážcovia pralesa

Jana Čavojská

Roman Nemec

Expedícia lekárov za pôvodnými obyvateľmi Amazonského pralesa je zázrak novodobej medicíny aj obrovská dávka ľudskosti.

Negro je najväčší ľavostranný prítok Amazonky a najväčšia čierna rieka na svete. Voda čiernych riek sa vylieva do krajiny, absorbuje z hornín a vegetácie minerály, ktoré ju po chemickej stránke robia kyslou. Komáre sa v takej vode nemôžu rozmnožovať. Preto Roman Nemec radšej cestoval Amazonským pralesom po Negre, než po Amazonke. Vyrážal z hlavného mesta brazílskej oblasti Amazonas, Manaus, ďalej do miest, kam už nevedú cesty a dostať sa tam dá len po vode.

„V každom období zažiješ niečo iné. Na konci obdobia dažďov môžeš na pramici objavovať igapo – zaplavené lesy. Hladina rieky stúpne aj o jedenásť metrov,“ vysvetľuje Roman. „Kľučkuješ okolo korún stromov a všetky zvieratá sú oveľa bližšie. Je to primárna džungľa. Zazrieš leňochoda, vtákov, opice.“

Roman takto išiel do džungle s domorodým sprievodcom Samuelom z osady na brehu rieky. Poznal džungľu a jej riziká. Lebo v džungli

chce človeka zabiť 80 % jej obyvateľov. Hmyz, pavúky, hady, otrávené plody rastlín a ostne kríkov. Samuel zároveň dodržiaval pravidlá prírodného turizmu. Žiadne ukazovanie zúbožených zvierat z klieťok za peniaze. Reálna džungľa. Anavilhanas, druhé najväčšie sladkovodné súostrovie na svete. „Samuel sa v pralese vyznal ako my v supermarkete. Vedel, kde čo nájde a na čo to slúži. Napríklad strom samauma, akýsi pralesný telefón. Miestni lu-

dia palicou búchajú po jeho dutých častiach a pomocou toho hlasného zvuku sa dokážu dorozumievať.“

Domorodí indiáni a kaboklovci, mestici, žijú z rybolovu, lovu zvierat v džungli a pestovania manioku. Cesta do najbližšieho mesta sa môže natiahnuť na celé dni. Hlavne pre tých, ktorí si nemôžu dovoliť lístok na rýchlu loď a cestujú pomalou, drevenou. Niektoré dievčatá stále veria legende, že delfínovec boto je krásny mládenec, ktorý sa počas dňa, keď ide loviť ryby, mení na delfína. Podobu človeka získava zas po západe slnka.

Boto nie je nebezpečný. Na rozdiel od piraní a kajmanov. „Kúpeľ v Negro je jeden zo spôsobov hygieny. Musíš však ísť tam, kde sa kúpú deti, lebo tie vedia, kde sú krokodíly a pirane“ upozorňuje Roman. „Húf piraní rozoberie človeka na súčiastky. Výzvou pre mužov je aj ryba kandžiru. Nesmiete čúrať do vody, lebo kandži-

ru vám proti prúdu moču vlezie do penisu a nakladie tam ikry. A to je smrteľná záležitosť, ak nemáte poruke chirurga.“

A lekárov v prostredí džungle veľa nie je. Roman však fotografoval misiu lekárov z brazílskych lekárskech expedícií. Keďže prístup k lekárskej starostlivosti je pre obyvateľov pralesa komplikovaný, musia sa do nemocnice plaviť po rieke celé dni a v súrnych prípadoch sa ani nedoplavia, prichádzajú lekári za nimi. Roman to opisuje ako náročnú logistickú operáciu. Vždy sa vyberie dedina, kde postavia mobilnú nemocnicu. Pacientov zväžajú loďami a vrtuľníkmi z celého regiónu a operujú ich. Veľa pruhov, šedých zákalov a ďalších vecí, s ktorými si Indiáni napriek ich bohatým medicínskym skúsenostiam nedokážu poradiť, ale ktoré ich diskvalifikujú v každodennom živote.

„Zázrak novodobej medicíny a obrovská dávka ľudskosti,“ hovorí

Roman o expedícii. „Pre pôvodných obyvateľov je neskutočne stresujúce vstúpiť do sterilného, vychladeného, nasvieteného prostredia, kde sú všetci v rúškach. Po intenzívnom týždni nemocnicu zbalia a presunú zas na iné miesto.“

Obyvatelia pralesa teraz hovoria, že štát na nich spáchal genocídu. Počas pandémie vznikli v Manaus mutácie koronavírusu. Pre tradičné komunity sú akékoľvek naše vírusy obrovským nebezpečenstvom. Vláda urobila málo a ľudia zomierali. Neboli lieky, kyslík ani miesta v nemocniciach. „Aj tu vírus veľmi postihol staršiu generáciu,“ vysvetľuje Roman. „Staršinovia, náčelníci, šamani odchádzali náhle. Často sa im nepodarilo odovzdať všetky vedomosti. Je to šok pre celú spoločnosť. Pôvodní obyvatelia sú strážcami pralesa. Keď odídu, nebude dôvod ho chrániť. Nastúpia ťažiarci, baníci a farmári.“

NOTA BENE

6 2021

Pútník

33

Posvätná matka Ganga

Dvanásť dní a nocí vraj bojovali bohovia s démonmi o džbán s nektárom nesmrteľnosti, až sa ho zmocnil nebeský vták Garuda. Počas letu sa mu vyliali štyri kvapky na miesta, kde dnes stoja indické mestá Allahabad, Haridvar, Udžajn a Násik.

Michal Novotný

Odnepamäti sa striedajú po troch rokoch v organizovaní festivalu Kumbh Mela. Len raz za stoštyridsaťštyri rokov je podľa astrológov postavenie Slnka, Mesiaca a Jupitera natoľko priaznivé, že sa v Allahabade zídu pútnici z celej Indie, aby oslávili jedinečnú Maha Kumbh Melu. Správny čas nastal v roku 2001.

V chladných vodách na sútoku Gangy, Jamuny a mýtiskej podzemnej rieky Saraswati zmylo svoje hriechy počas šesťtyždňovej náboženskej púte šesťdesiat miliónov veriacich. Celé dni ste sa mohli predierať davmi ľudí a stanovými mestami bez začiatku a konca, kde vedľa seba bývali najbiednejší chudáci a najväčší boháči zo všetkých kútov zeme. Nesmeli chýbať ani hinduistickí svätí muži, často odetí len do popola z posvätného ohňa. Ich tábory priťahujú zvedavcov. Asketickí sádhuovia dokážu nevidané kúsky. Napríklad jeden sádhu s opuchnutými sloními nohami, opierajúci sa o nejakú hojdačku, tvrdí, že stojí bez prestávky už dvanásť rokov. O kus ďalej drží Hathkhade Baba svoju vyznabnutú pravú ruku

s dlhočiznými pokrútenými nechtami nad hlavou neuveriteľných dvadsaťsedem rokov.

Po dvanástich rokoch sme sa do Allahabádu vrátili na ďalšiu Kumbh Melu. Svet medzitým ovládli smartfóny, internet, Facebook a Instagram. V tábore svätých mužov som našiel Hathkhade Babu. Sedel v dyme, obklopený svojimi nasledovníkmi, a čo myslíte? Ruku mal stále vystretú nad hlavou. Už skoro štyridsať rokov. Akoby sa tu zastavil čas.

Dorazilo ešte viac ľudí než minule. Len počas najposvätniejšieho dňa, keď je rituálny kúpeľ obzvlášť účinný, zmylo svoje hriechy osemnásť miliónov pútnikov. „To sa v Indii toľko hreší?“ pýtal som sa s údivom. „Ale kdeže,“ smiali sa Indovia. „Platí to aj pre prípadné budúce hriechy a pre istotu si berieme ešte poriadnu fľašu očistnej vody so sebou domov. Nikdy neviem.“

Ako hrešiaci hinduista nemusíte čakať celé roky na Kumbh Melu. Každý rok v januári sa môžete vybrať na festival na ostrove Sagar v delte rieky Gangy

a namiesto ľadovej rieky urobiť očistu v teplom mori.

Dva a pol tisíc kilometrov dlhú rieku považujú hinduisti za bohyňu, dcéru Šivu a Párvatí. V starobyľných chrámoch býva zobrazovaná na krokodílovi. Najposvätnjším miestom na celom toku rieky je Benares, predtým známy ako Varanásí. V úzkych uličkách stretnete každú chvíľu malé procesie s nosidlami, na ktorých je telo zabalené v pestrých látkach. Pozostávajú smerujú k spaľovacím ghátom. Ak hinduista zomrie vo Varanásí, jeho telo je obradne spopolené a popol vhoďený do posvätnéj rieky Gangy, dosiahne oslobodenie z kolobehu reinkarnácie a bude si užívať večnú blaženosť. V meste preto nájdete domy, kam prichádzajú starí ľudia z celej krajiny a čakajú na smrť. Pohrebné hranice však nie sú určené pre každého. Telá svätých mužov, tehotných žien a detí sa nespália, ale hádžu priamo do rieky. Často môžete zazrieť telo plávajúce okolo pútnikov, ktorí práve vykonávajú rituálnu očistu. Posvätná matka Ganga sa postará o všetkých.

Pripravení na cyklovýlet?

 Petra Nagyová Jana Čavojská

Cestovateľ Martin Navrátil prešiel dunajskú cyklocestu od Passau po Budapešť. Odporúča najkrajšie miesta, dáva praktické rady a tvrdí, že túto trasu zvládne každý, aj netrénovaný cyklista.

Martin chcel kedysi prebicyklovať svet. Vždy však prišlo niečo dôležitejšie. No počas pandemickej neistoty si povedal, že vytiahne bicykel a pôjde na ňom od Passau po Budapešť.

Z Bratislavy do Budapešti

Najprv sa vybral z Bratislavy do Budapešti. Dvestopäťdesiat kilometrov. Slovenská strana cyklotrasy je v priamom kontakte s riekou a ponúka zaujímavé prírodné zákutia. Kratšia cestavedie do Gabčíkova severnou stranou Dunaja a dlhšia okolo Danubiany. Je súčasťou diaľkovej cyklomagistrály EuroVelo 6, ktorá vedie od Atlantiku až po Čierne more.

„Celý slovenský úsek vedie po krásnej cyklotrase. Z Gabčíkova do Komárna je takmer všade asfalt a človek míňa rôzne informačné tabule. Navyše sa za Gabčíkovom otvárajú lužné lesy so spleťou dunajských ramien a zaujímavými odbočkami,“ opisuje Martin. Cyklista sa tak môže zastaviť napríklad pri Čičovskom mŕtvom ramene, ktoré patrí k jednej z najkrajších chránených prírodných oblastí Žitného ostrova. Pri obci Zlatná na Ostrove sa zase nachádza Veľkolélsky ostrov. Predstavuje posledný dunajský ostrov, ktorý je ešte súčasťou vnútrozemskej delty Dunaja a rieka ho čiastočne zatápa.

„Ako milovník histórie som sa zastavil v Komárne, aby som si pozrel niekdajšiu najväčšiu pevnosť v Rakúsko-Uhorsku. Je súčasťou najrozsiahlejšieho pevnostného systému

v strednej Európe zo 16. storočia.“ Pevnosť pôvodne vybudovali na obranu proti Osmanskej ríši. Po tom, čo ňou otriasli dve silné zemetrasenia, stratila svoj vojenský charakter. Ale kvôli vojenským ťaženiam francúzskeho cisára Napoleona I. bola na začiatku 19. storočia obnovená a rozšírená na najmodernejší obranný systém Rakúsko-Uhorska, ktorý mal v prípade potreby pojať až dvadsaťtisícovú armádu.

Na druhý deň Martin pokračoval smerom na Štúrovo a cez Ostrihom až po Višegrád. „Bola to asi najkrajšia časť cesty. Posledných dvadsať kilometrov pred Štúrovom však cyklista ide po ceste,“ upozorňuje. V okolí Kravian nad Dunajom sú malebné štrkové pláže, kde sa dá okúpať. A v Ostrihome môžete stráviť aj pol dňa. Do Budapešti to potom už nie je ďaleko.

Cyklotrasu z Bratislavy do Budapešti zvládne podľa Martina každý. „Netreba žiadnu veľkú prípravu. Stačí bicykel a brašna, ktorú si cyklista upevní dozadu, keďže bicyklovať s batohom nie je veľmi pohodlné.“

Väčšina cyklistov väčšinou vyráža bicyklom smerom na Budapešť, aby sa vyhli silnému protivetru. Oplatí sa tiež robiť pravidelné zastávky a osviežiť sa vodou alebo čokoládou. „Všade sú miesta, kde sa dá zastaviť, požiadať o pomoc alebo sa najesť a ubytovať.“

Z Passau do Bratislavy

Potom sa Martin s kamarátmi vybral z Passau do Bratislavy. S bicyklami sa odviezli vlakom do Pas-

sau. Odtiaľ bicyklovali cez rakúske mestečká s výhľadmi na stredoveké hrady. „Ide o jednu z najkrajších cyklotrás. Ponúka unikátny cyklistický zážitok, dokonale spojený s relaxom. Mali sme pred sebou nelen štyristodvanásť kilometrov, ale aj dychberúce pamiatky, atrakcie a hlavne krásne zákutia Dunaja,“ opisuje Martin.

Z hľadiska prevýšenia je lepšie bicyklovať z Passau do Bratislavy. Človek má pocit, akoby išiel po rovine. „Núkajú sa krásne pohľady na Dunaj, ktorý sa točí ako had, na stredoveké hrady i kamenné mestá.“ Navyše Rakúšania žijú cykloturizmom a cyklotrasy sú u našich západných susedov špičkové. „Ak by som mal vybrať najkrajšiu, zaručene by to bola vinárska oblasť Wachau. V údolí dorábajú špičkové víno a sú tam krásne kamenné dedinky a vínne pivničky,“ opisuje Martin. Cyklovýlet dal za tri a pol dňa. „Odporúčam však aspoň päť dní spojených s návštevou a objavovaním miest, pamiatok a atrakcií. Prespať možno v malých penziónoch blízko cyklotrasy alebo v kempoch, ak vám nevádi viezt so sebou aj stan a spacák, čo nemusí byť pri bicyklovaní pohodlné.“

Nestratíte sa, keďže trasa je značená. Po ceste natrafíte na stanice, kde si môžete opraviť bicykel. Veľmi populárne sú elektrobicykle. Môžete si ich požičať napríklad v Passau a vrátiť v Hainburgu alebo vo Viedni.

1 Pod centrom Passau sa do Dunaja vlieva Inn.

2 Rakúšania žijú cykloturizmom.

NOTA BENE

6 2021

Výlet

36

Julka hrá výborne na klavír, sníva o konzervatóriu, Janko chce dobre zarobiť, aby mame pomohol.

Pokoj v mokrom dome

 Lucia Bucheňová Alan Hyža

Nemá na ružiach ustlané, no na otázku, ako sa má, odpovie bez zaváhania: „Bez muža je nám báječne.“ Gabika. Má štyridsaťštyri, dve deti, chorého otca, o rok staršiu postihnutú sestru Danku, chátrajúci dom. Aj tak sa dokáže tešiť z každého dňa.

Vydávala sa z veľkej lásky, verila, že je to obojstranné. Keď pred šestnástimi rokmi otehotnela, bola šťastím bez seba. Tehotenstvo bolo komplikované, prvorodený Janko prišiel na svet o päť týždňov skôr, ale: „Dokonca aj manžel bol hrdým tatkom. Hoci len chvíľu...“

Veľmi rýchlo sa všetko začalo meniť. Doma vládol pokoj, len kým hlava rodiny bola preč. Len čo počuli otvárať bránku, už sa Gabike stiahol žalúdok, do tváre sa jej vliala neistota a strach. Čo zas bude, čo sa mu dnes zas nebude páčiť... Ona mala pritom plnú hlavu starostí a obáv o Janka. Mal tri roky, keď mu odumrela chrupavka v bedrovom kĺbe, k lekárom chodili ako na hodiny klavíra, Jankova nožička je o čosi kratšia, v dospelosti ho asi čaká výmena bedrového kĺbu. A to sme len na začiatku výpočtov Jankových diagnóz. Manžel si však synov stav vysvetlil po svojom – na Janka sa už nevedel ani pozrieť, častoval ho výrazom kripeľ. Prednejší mu bol alkohol, krčma a pseudokamaráti. Štyri roky po Jankovi prišla na svet Julka. Gabika mala znova rizikové tehotenstvo, komplikovaný pôrod s krvácaním do brušnej dutiny.

Gabika už nečakala nehu od manžela, nádejala sa, že aspoň občas si dcérku pokolíše na rukách, milo na ňu pozrie. Ale to sa neudialo. Naopak, teror v dome sa stupňoval. Nebil a neurážal len ju, facky a bucháty sa ušli aj deťom, hlavne Jankovi. Áno, Gabika s deťmi boli obeťami domáceho násillia a reči o tom, ako mala okamžite volať políciu a udať manžela, počúva s rezervou. Len ten, kto sa v podobnom pekle ocitol, vie, že tak jednoducho to nejde. Strach z následného väčšieho teroru je silný... Keď si však už aj vrahce na streche čvirkali, že jej muž má už nejaký čas novú ženu, Gabika nabrala všetku odvahu, zbalila mu veci a vypoklonkovala ho z domu. Nasledoval rozvod, súdom stanovená výška výživného na 250 eur na obe deti. „A tak si tu odvtedy žijeme. Pokojne, to sa nedá porovnať,“ s úľavou povie starostlivá mama.

V starom rodičovskom dome je na všetko de facto sama. Mama jej zomrela ešte pred Jankovým narodením, otec sa blíži k osemdesiatke, je ťažký cukrovkár, pohybuje sa s dvoma palicami, a jej sestra Danku je psychiatrický pacient, musí byť stále pod dozorom, Gabika je jej opatrovateľkou. Najväčšie problémy má však Janko. Diagnóz má neúrekom. V tretej triede začal zle vidieť na tabuľu a príserne ho bolela hlava. Sériou vyšetrení mu do zdravotných fasciklov zapísali venózný angióm. Jeho stav je časovaná bomba. Operácia neprichádza do úvahy, nález v hlave je nevyspytateľný, má ho hlboko v mozgu. „Teraz je podľa lekárov najkritickejšie

obdobie. Má šesťnásť, puberta v plnom prúde, nesmie sa namáhať, rozčúliť, žiaden stres.“ Ani Julka nie je fit, hapruje jej štítna žľaza, je na liekoch, váha stále stúpa, aj keď stravu strážia. „Keď nechodím po lekároch s Jankom, tak je to Julka, otec alebo sestra.“

Gabika žije z opatrovateľského na sestru Danku, z prídavkov a do rozpočtu by mesačne malo pribudnúť 250 eur od otca detí. Dotyčný sa k tomu však už roky nemá. Dlh sa vyšplhal na závrtných jedenásttisíc. „Kašle na deti. Keď som ho udala, skúšal na mňa vyhrážky typu: veď aj nehody sa stávajú, počkaj. Platil občasne, málokedy plnú sumu, od augusta minulého roka mi napríklad neprišlo nič. Trikrát porušil podmienku, teraz je už jednou nohou v base. Včera volal, že posielal dvesto, opäť nie plnú sumu, už ho to nezachráni.“

Dlžné peniaze by sa jej zišli ako soľ, akútnym problémom je deravá strecha. Strešná krytina na starom dome je už ako papier, lejaky už spôsobujú presakovanie vody do izieb. „Podkladám kýble, vylievam vodu, je to zúfalé a ja som v koncoch. Nie je mi príjemné prosiť o pomoc. Hanbím sa, lebo vždy, aj keď sme boli v hmotnej núdzi, sme dokázali prežiť. Ale strecha je nad moje sily. Treba novú a pätnásťtisíc eur nemám šancu zaplatiť.“

Občas si Gabika privyrobit upratovaním. Deti sú statočné. Janko už môže brigádovať tiež, teší sa, že na študentskú zmluvu prinesie do domu 200 eur, bude pomáhať vo firme s parketami. „Lúbim svoje deti nadovšetko, preto prosím o pomoc. Strecha sa nám jedného dňa doslova prepadne na hlavy, desím sa toho a každú noc si líham s myšlienkami na novú strešnú krytinu. Vopred každému ďakujem,“ placho a úprimne povie ťažko skúšaná Gabika.

Časopis NOTA BENE poskytuje priestor OZ Medzi nami, aby pomohlo sociálne slabším rodinám a rodinám s postihnutým členom. Ide o ľudí, ktorí sa nie vlastnou vinou ocitli v ťažkej situácii. Možno sa nájde niekto, koho príbeh mamy Gabiky osloví. Váš príspevok sa použije predovšetkým na novú strechu, ktorú urgentne potrebujú. Ďakujeme!
Číslo účtu: 4040218205/3100 (Primabanka). IBAN: SK85 3100 0000 0040 4021 8205, SWIFT: LUBA SKBX. Pripíšte poznámku – Gabika.
Kontakt na OZ medzi nami: 0905 910 827 alebo 0905 240 389 (medzinami@zoznam.sk).

Uverejňované príbehy nie sú príbehmi predajcov NOTA BENE a prípadné otázky, prosím, adresujte OZ Medzi nami.

LITERÁRIUM
Petra Gettinga

Kde bolo, tam bolo

Kde bolo, tam bolo. Kto by to nepoznal z rozprávok? Floskula, čo má železnú logiku. Vždy niečo niekde je.

Povedzme v takom temnom hustom lese. Tam je strašidelne. Zvlášť, keď ste sami a zabľúдите. Kto by sa nebál?

V podobnej situácii je dievčatko Marylka z knižky čarodejných rozprávok Láska zradu premôže. Knihu vydalo levočské vydavateľstvo Modrý Peter, ktoré založil básnik Peter Milčák v roku 1991. Nechýba v nej množstvo kúziel, Baba Jaga ani Vták Ohnivák, draci a Kalený most, teda most, ktorý spája svet živých so svetom mŕtvych. Ide o vôbec prvý ucelený preklad bieloruských ľudových rozprávok.

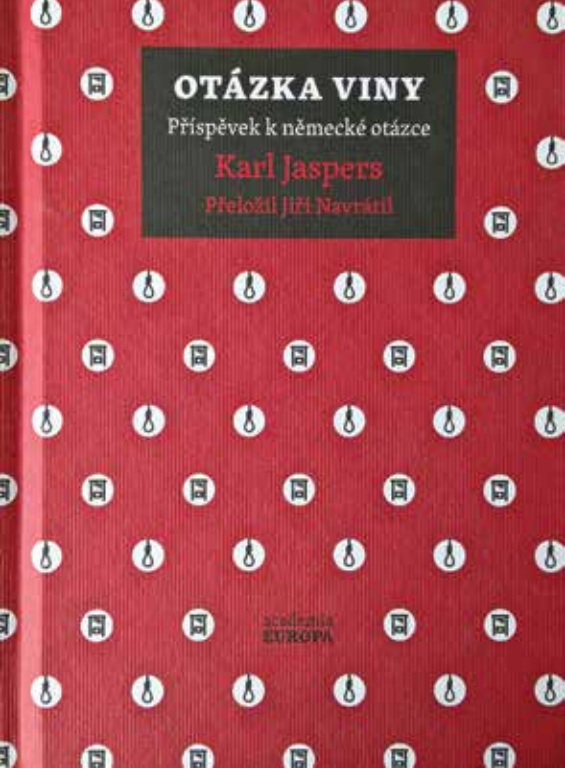
Menej rozprávková je realita v dnešnom Bielorusku. Oplan s poskokmi si tam stále uzurpuje moc a happyend sa nekoná. Aspoň zatiaľ nie. Podobne u susedov v Rusku. Tam je tiež skutočnosť na hony vzdialená od bohatierskych bylín, neutešenú realitu sa snažia prekryť perzekúciami kohokoľvek, kto nesúhlasí, a továrensky vyrábané lži servírujú ľudu na raňajky, obed aj večeru – táto infekcia lží sa dávno šíri aj za hranicami.

A hrdinovia? Tí sa akosi mňajú a sú dnes nedostatkovým tovarom. Nezjavia sa po švihnutí čarovného prútika, aby vyviedli krajinu zo zaklratia.

V takej rozprávke to ide hravo. „Kráľovič vyskočil na dúhového koňa, rozohnal všetkých nepriateľov,“ čítam v rozprávke o Medenom dedovi. A keď navyše dá princ krásavici slnečné jabĺčko, tá „sklopí hlavu, lebo už dávno sa doňho zamilovala“.

A čakanie na hrdinov? To je planá robota. Pri rozprávkach je však sexi, že šancu majú aj outsideri, všelijakí lúzri, niktoši. Veď aj tá Marylka. Vždy bola maličká a nikdy poriadne nevyrástla, síl mala len ako komár a kamošky v dedine sa z nej smiali. Ale nestratila hlavu ani v strašidelnom lese, ba ani na cintoríne, nebála sa zoči-voči bande hrdlorezov. Azda vedela, že macherské pózy zloduchov svedčia najmä o ich čoraz väčšom strachu. A že báť sa máme jedine strašidiel v nás.

Mimochodom, táto rozprávka má aj skvelý názov, pasuje na každú dobu. Nevíťazí sila, ale odvaha.

Myšlienky

 Zuzana Mojžišová

Keby mi niekto pred mesiacom povedal, že si o dva týždne s chuťou prečítam filozofickú knižku a zamilujem si ju natoľko, až sa mi bude žiadať sa verejne podeliť o čitateľský zážitok, istotne by som sa tomu niekomu vysmiala do očí. Však stáva sa.

Je to knižka nevelká, na obálke poletujú v bielych bublinkách maličké gilotínky a drobné šibeničné slučky. Volá sa Otázka viny, napísal ju v roku 1946 nemecký filozof Karl Jaspers a v preklade Jiřího Navrátila vyšla opäť prednedávnom (Academia Europa, 2021).

V čase, keď Jaspers písal svoju esej, jeho krajina atmosférou a pomermi pripomínala pekelný kotol – zmätok, chudoba, hlad, rozvrátená, zaslúžene porazená zem, ľudia umorení výčitkami, ale aj odháňajúci výčitky, i takí, čo si ich nechceli ani len pripustiť, ľudia bojujúci s vlastným svedomím. Vina sa vznášala nad tými končinami, lepila sa na človeka, priepastná, hrozivá, najosobnejšia, rovnako ako najvšeobecnejšia. Odvšadiaľ prichádzalo odsudzovanie a pohŕdanie. V Norimbergu sa súdilo...

Fascinujú ma na tom útlom spisku najmä tri veci. V prvom rade Jaspersova schopnosť prenikať do hĺbky, odvaha nevyhýbať sa nástrahám, ku ktorým ho poctivé uvažovanie privádza, nenechať sa vyrušovať v ťahu na bránku. Potom autorova bravúra, s akou výsledky svojho premýšľania uprostred veľmi konkrétnej a špecifickej dejinnej situácie pretavuje na vyvodenia a poučenia univerzálne a nadčasové. Jeho Otázka viny sa týkala povojnových Nemiek a Nemcov – a rovnako sa týka nás tu a teraz. A napokon si ma podmanilo filozofovo brilantné usudzovanie, ale najmä spôsob, akým ho dával na papier. Čítate a máte pocit, že ste priamo v Jaspersovej hlave, rozmýšľate takmer zarovno s ním, len o okamih neskoršie.

Pár viet ako ochutnávka:

„Každý z nás má vinu, pokiaľ zůstal nečinný. Pasivita ví, že je morálne vinna každým selháním, které zanedbává povinnost chopit se jakékoli možné aktivity k ochraně ohrožených, k ulehčení bezpráví, k odpírání zlu. (...) Morálně můžeme dávat vinu jen sobě samým, ne druhému, a jestliže druhému, teda jen v solidaritě láskyplného boje. Nikdo nemůže morálně soudit druhého, ledaže by ho soudil ve vnitřní spjatosti, jako by to byl on sám. Jen tam, kde je druhý pro mne to, co já sám, vzniká blízkost, která dovoluje, aby se ve svobodné komunikaci stalo společnou věcí to, co uskutečňujeme posléze každý o samotě.“

Daniel Pastirčák

Rieka je v nás

O bohoch neviem veľa, ale myslím si, že rieka je veľký hnedý boh, napísal T. S. Eliot v jednej zo svojich básní. Riekam patrí úcta. Sú tepnami zeme, prúdi nimi krv životodarnej vody. Rieka rozdeľuje; je živou hranicou medzi dvoma brehmi. Rieka však i spája. Na miesto, kam priteká, prináša odkazy z cudzích svetov, kmene uschnutých stromov, priplavené z neznámych brehov. Ďalej prináša lode s cudzokrajným tovarom i ľudí iných zvykov, ktorých reč nepoznáme.

Rieka je v nás, okolo nás je more, píše Eliot v onej básni. Rieka je ako telo. Ohraničuje ma brehmi mojich údov, zakrešľuje ma v otvorenej krajine. Telo však nie je len hranicou, je i spojením. Jeho očami ťa vidím, jeho rukami sa ťa dotýkam, jeho ústami k tebe hovorím, do jeho srdca ťa prijímam. Vďaka telu ťa môžem zdvihnúť, ak si padol, telom ťa objímam, aby som ťa uistil, že ťa mám rád. *Rieka je v nás, okolo nás je more.* Taký tu som. Sám sebou sa stávam tým, že sa presahujem, ohraničeným bytím prúdim do mora k nekonečnému celku.

Rieka začína v prameni pod zemou, tu sa zhromažďuje voda z neba. Aj moje telo má svoj prameň – miesto začiatku a konca, odkiaľ pochádzam. Neprestajne z toho prameňa prijímam bytie, ktoré do mňa prúdi z nepoznaných hlbín.

Nestačí o prameni a o vode iba rozprávať, treba hľbiť vlastnú studňu, napísal J. Y. Leloup. *Dostať sa k živej vode, ktorá je celkom naspodku, no zároveň stúpa nahor, k nám. Hľbením voda nevzniká, ale práve hľbenie nám umožní, aby sme sa stretli s tou stúpajúcou vodou.*

Zuzana Uličianska

Netlač riekou

Nedávno mi priateľka na prechádzke pripomenula čínske príslovie o rieke, ktorá tečie sama. Stretli sme sa po dlhšom čase a niečo na mojom správaní jej istotne dávalo signál, že práve toto potrebujem počuť.

Spomenula som si pri tejto príležitosti, ako som sa ako dieťa úporne zvykla sústreďovať na to, aby náš starý Moskvíč vyšiel do strmého kopca za dedinkou môjho detstva. Keď som si potom sama robila vodičák, veľmi ma prekvapilo, že sa auto rozbehlo aj bez mojej mentálnej podpory.

Veľa vecí na svete sa systematicky vymkýňa našej starostlivosti, našim ambíciám, našim očakávaniam. Get used to it!

Mnohí šéfovia majú pocit, že musia svojich pracovníkov na každom kroku kontrolovať. Týmto spôsobom však nikdy od nich nedostanú viac, ako je naplánované. Dostanú pravdepodobne oveľa menej, a zostanú z toho frustrovaní.

Takto sa veľmi často správame aj k partnerom či deťom. Výsledok býva tristný. Rieky si tečú, kade chcú, a my zostávame zavalení bahnom, ako sa ich snažíme zahatať. Tak nejako to býva s celým našim životným snažením. Ak aj svoje plány systematicky a cieľavedome tlačíme pred sebou hoci aj do tých najstrmších kopcov, nezriedka sa nám aj tak utrhnú a uplávajú dole riekou. Prinajmenšom si môžeme byť istí, že od života nedostaneme nič navyše, čo si ani len nedokážeme predstaviť, nieto ešte zorganizovať. A nebola by to škoda?

Jana Čavojská

Z brehu na breh

Rieky odjakživa tvorili prirodzené hranice.

Medzi pozemkami aj silnými ríšami. Aj medzi kultúrne odlišnými svetmi. Mosty cez rieky patrili k najzložitejším stavbám – a platí to aj dnes. Brehy rieky Amazonka dodnes nespája žiadny most. A hoci na hornom toku má Dunaj mostov požehnane, nižšie jeho brehy spája len priehradný múr vodného diela Železné vráta medzi Rumunskom a Srbskom a dva mosty medzi Rumunskom a Bulharskom.

Pre starých Rimanov bol horný tok Dunaja – vtedy ho volali Danubius – hranicou ich „kultúrneho“ životného priestoru s divokými územiami „barbarov“. Hoci sa nám zachovalo z tých čias veľa mostov, ktoré rímski inžinieri stavali v rôznych kútoch svojej veľkej ríše, cez horný Dunaj nevedol ani jeden. Rimania zrejme nepovažovali spojenie mostmi s „necivilizovanými“ národmi severu za dôležité. Nižšie, v miestach, kde sú dnes Železné vráta, dokončili most v roku 105. Podľa úradujúceho cisára ho nazvali Trajanov most. Hoci slúžil len 165 rokov, viac ako tisícrocie nikto nepostavil dlhší most.

Kým Trajanov most dokončili za tri roky, najmladší most na dolnom Dunaji, medzi rumunským Calafatom a bulharským Vidinom, budovali v podstate viac ako storočie. Prvý zámer vznikol ešte v roku 1909 a do užívania ho odovzdali 15. júna 2013. Bulharské médiá o tej udalosti písali ako o „zhmotnení sto rokov trvajúceho sna“.

Budovať mosty je technicky náročné a drahé. Chce to veľa úsilia. Rovnaké je to s budovaním medziľudských vzťahov. So stavaním mostov cez rozbúrenú, hlbokú, nebezpečnú vodu. Cez obavy z neznámeho. Cez zložité situácie.

No nikdy nezabudnime, aký to má obrovský význam.

autor: Pavol Surovec	hiboký mužský hlas	slovko úcty v strednej Ázii	ECV Liptovský Mikuláš	strata čirosti	chorobná zurivosť	srbské pohorie	Pomôcky: ADAEa, BALZAC, MILEV	symetrála	choroba klbov	ážijské čiernobiele medvedíky	kamarátsky pozdrav	vanul	čínske mužské meno	slovko povzdychu
francúzsky spisovateľ							náhle klesla k zemi							
1. časť tajnícky							2. časť tajnícky							
							infekcia							
zvrtné zámeno			česky spevák					organická zlúčenina					vyťažok varenia	rázovitý kraj Slovenska
			balkánsky básnik					automat						
	americký hudobný štýl	olcijnatá plodina				plošná miera			Disc Jockey (skr.)			predložka		
		svätožiara				konzervuje dymom			riamolaj			potom		
vázenie (angl.)					pracovné činy						poľna burina			
					odporovacia spojka						ako (básn.)			
kaukazská osada				mesto v Nigérii						nočný dravý vlák				
				mesto v Čechách						chem. zn. hliníka				
3. časť tajnícky												zn. abvoitu		
niekedy, občas						vodca Hunov						staroegypt. boh Sírka		

NOTA BENE
6 2021
Nástenka

Všetky naše sny sa môžu splniť, [...]. Walt Disney (americký filmový režisér a scenárista, 1901 – 1966)
Neplač, ak sa na ceste života potkneš [je to len znak toho, že kráčaš]. Jaro Filip (Slovenský herec, skadateľ a humorista, 1949 – 2000)

42

ČIERNOBIELE

NOTA
BENE

1,40 €

POLOVICA PRE PREDAJCU

KÚPITE LEN U VÁŠHO PREDAJCU

KRÍŽOVKY

Kódex predajcu

1. Predajca nosí preukaz so svojím registračným číslom a fotografiou pri predaji na viditeľnom mieste.
2. Predajca predáva časopisy označené číslom zhodným s registračným číslom uvedeným na preukaze.
3. Predajca predáva časopisy na určenom predajnom mieste uvedenom na jeho preukaze.
4. Predajca predáva časopisy za oficiálnu cenu uvedenú na titulnej strane časopisu.
5. Predajca predáva časopisy spôsobom, ktorý neobťažuje okoloidúcich (je triezvy, čistý, upravený, slušný).
6. Predajca sa zdržuje na predajnom mieste bez detí do 16 rokov.
7. Predajca aktívne pracuje na zlepšení svojej sociálnej situácie a riadi sa pokynmi sociálneho pracovníka.
8. Predajca v Bratislave je povinný nosiť aj oficiálnu vestu s logom NOTA BENE. Začiatočník vestu nemá, iba špeciálny preukaz platný v daný mesiac.

Kódex kupujúceho

zostavil predajca NOTA BENE Peter Patrónsky

1. Preverte si preukaz predajcu, na ktorom je uvedené registračné číslo, fotka.
2. Kupujte časopisy označené číslom zhodným s registračným číslom uvedenom na preukaze predajcu.
3. Predajcu si starostlivo vyberte.
4. Neplaťte viac, ako je uvedené na časopise, pokiaľ sa tak sami nerozhodnete.
5. Zoberte si svoj zaplatený časopis.
6. Časopis po prečítaní darujte alebo znehodnoťte tak, aby sa nedal znova predáť.

NOVÁ KNIHA

NOTA BENE

14 príbehov
inšpiratívnych
osobností
zo Slovenska

KUPOJTE U PREDAJCOV
NOTA BENE

- ☉ Pouličný časopis NOTA BENE začal vychádzať v septembri 2001. Vydáva ho občianske združenie Proti prúdu ako svoj hlavný projekt na pomoc ľuďom, ktorí sa ocitli bez domova alebo im hrozí strata ubytovania z finančných dôvodov. Cieľom je aktivizovať ľudí bez domova, pomôcť im získať sebaúctu, dôstojný príjem, pracovné návyky a sociálne kontakty. Ulohou NOTA BENE je tiež kampaň na pomoc ľuďom bez domova.
- ☉ Predajca časopisu musí byť registrovaný v OZ Proti prúdu alebo partnerskej organizácii mimo Bratislavy. Pri registrácii dostane 3 kusy časopisov zdarma, všetky ostatné si kupuje za 1,20 € a predáva za plnú sumu 2,40 €. Je povinný nosiť preukaz, v Bratislave aj oficiálnu vestu a dodržiavať kódex predajcu (pozri str. 42). Ak zistíte, že niektorý predajca porušuje pravidlá, prosím informujte nás alebo partnerskú organizáciu.
- ☉ OZ Proti prúdu v rámci integračného projektu NOTA BENE poskytuje predajcom ďalšie služby: základné a špecializované sociálne poradenstvo, pomoc pri uplatňovaní práv a právom chránených záujmov, podporu streetworkera na predajnom mieste, právne poradenstvo partnerskej advokátskej kancelárie, tréningy, skupinové stretnutia a workshopy, prístup do kupónového motivačného sociálneho obchodu, príspevky na
- lieky, internet, PC a telefón zadarmo pre vybavovanie práce, bývania a úradných záležitostí,úschovu peňazí a úradných listín a možnosť využívať korešpondenčnú adresu o. z. na zasielanie osobnej pošty.
- ☉ OZ Proti prúdu od roku 2001 realizuje pilotné projekty v oblasti riešenia bezdomovectva, iniciuje systematické a legislatívne zmeny na národnej úrovni, vydáva knihy z pera ľudí bez domova, organizuje odborné konferencie a vydáva odborné publikácie. Je členom siete pouličných časopisov INSP, organizácie FEANTSA a Slovenskej siete proti chudobe. Viac na www.notabene.sk.

Manažment Proti prúdu: riaditeľka Zuzana Pohánková, 0917 275 812. Štatutárne zástupkyne: Zuzana Pohánková, Sandra Pazman Tordová. Program NOTA BENE: šéfredaktorka Sandra Pazman Tordová - 0905 143 651. Sociálni pracovníci: Peter Kadlečík - 0907 733 388, Barbora Sekelská - 0905 440 878, Belinda Fulierová - 0911 654 411, Zuzana Olšinová, Erik Kapsdorfer, Peter Kováč, poradcovia@notabene.sk. Ekonomické oddelenie: Boris Fandák - 0911 209 559. Administratíva: Alena Hanáková - 0905 956 231, Zuzana Butkovská - 0905 952 471. PR, fundraising: Tomáš Dobrovič - 0915 779 746 Personálne oddelenie: Hana Hochel - 0905 440 764. Program BÝVANIE: Ivan Lorenc - 0905 376 109, Barbora Žiaranová - 0905 595 520, Rebeka Káploczká - 0908 268 034. Program ADVOKÁCIA: Nina Beňová - 0908 434 826. Grafické spracovanie časopisu: Pavol Čejka. Jazyková korektúra: Miroslava K. Valová. Tlač: Polygrafické centrum s.r.o. Emaily: meno.priezvisko@notabene.sk .	Mesačník NOTA BENE , 21. ročník, 6/2021. Vydavateľ: OZ Proti prúdu, Karpatská 10, 811 01 Bratislava, 02/5262 5962, www.notabene.sk . IČO: 360 68 781, IČ DPH: SK2021585731, číslo účtu: 266 34 750 14/ 1100 Tatrabanka, IBAN: SK 21 1100 0000 0026 6347 5014, BIC (SWIFT): TATRSKBX. Registrácia na MV SR dňa 20. 3. 2001, číslo spisu: VVS/1-900/90-17945, na MK SR pod číslom EV 3665/09 ISS N 1335-9169.
---	---

Organizácie zabezpečujúce realizáciu integračného projektu NOTA BENE na Slovensku:
BRATISLAVA (od roku 2001): O. z. Proti prúdu, vydavateľ NOTA BENE, Karpatská 10, 811 01 Bratislava, 02/5262 5962, poradcovia@notabene.sk, www.notabene.sk, **BANSKÁ BYSTRICA** (2003): Sociálno-charitatívne centrum Ivana Šedibu, prevádzkovateľ: Územný spolok SČK, Pod Urpínom 6, 974 01 Banská Bystrica, Kleniarová Hana, 0907 403 123, socialne.redcross@gmail.com, **BARDEJOV** (2017): Centrum sociálnych služieb, Toplianska 9A, 085 01 Bardejov, Mgr. Martin Jutka, 0901 713 903, jutka.martin@gmail.com **ČADCA** (2006): Dom charity sv. Gianny, prevádzkovateľ: DCH Žilina, Kukučínová 4, 022 01 Čadca, Katarína Melicháčová, 0918 874 839, 041/432 40 88, dchgianna.ca@gmail.com, **HLOHOVEC** (2009): O. z. Pokoj a dobro, Pribinova 51, 900 28 Hlohovec, Pavol Šoka, 033/742 3827, viera.vavrova@dzu.sk, **HOLIČ** (2009): Azylový dom Emauzy, prevádzkovateľ: N. o. Krížovatky, Holíč, Michal Sedláček, 034 668 3110, michal.sedlacek@gmail.com, emauzy@stonline.sk, **KOŠICE** (2003): Charitný dom sv. Alžbety, prevádzkovateľ: ADCH Košice, Bosáková ul. Košice, Marek Lengyel, 0910 842 182, notabene.kosice@gmail.com, **LEVICE** (2005): O. z. Miesto v dome, Kpt. Nálepku 125, 934 01 Levice, Mgr. Ľubica Prištiaková, 036/622 15 86, mvd@miestovdome.sk, **LIPTOVSKÝ MIKULÁŠ** (2010): Mestský úrad Liptovský Mikuláš, Štúrova 1989/41, 031 42 Liptovský Mikuláš, Mgr. Veronika Bániková, 044 556 5324, veronika.banikova@mikulas.sk, **MALACKY** (2006): Azylové centrum Betánia, prevádzkovateľ: N. o. Krížovatky, Ľudovíta Fullu 16, 901 01 Malacky, Viera Hujíková, 034 772 2457, centrumbetania@gmail.com, www.krizovatky.eu, **NITRA** (2003): Dom charity sv. Rafaela, prevádzkovateľ: DCH Nitra, Samova 4, 950 50 Nitra, Andrea Rončková, 0907 451 771, 037 772 1792, rafael.charita@gmail.com, www.charitanitra.sk, **PIEŠŤANY** (2005): ZSS Domum, Bodona 55, 921 01 Piešťany, Eva Papšová, 0915 400 577, 033/ 772 7687, domum@piestany.sk, **POPRAD** (2005): ZSS, prevádzkovateľ: O. z. Korene v spolupráci s MsÚ Poprad, Levočská 51, 058 01 Poprad, Marcela Michalková, 0910 890 488, 052/772 4209, socialne@msupoprad.sk, **PREŠOV** (2017): O. z. SOCIÁLNY PREŠOV, Sibírska 19, 080 01 Prešov, Mgr. Peter Németh, 0905740096, pietro@spire.sk **SVIDNÍK** (2016): Spoločnosť priateľov detí, mládeže a rodín Svidník, Dlhá 505/9, 089 01 Svidník, Mgr. Marek Fek, 0917 673 107, 0907 405 632, fekmarek@azet.sk, **TRENČÍN** (2016): ISKRA Trenčín, Dolný Šianec 1, 911 01 Trenčín, Pavol Juríček, 0948 343 163, pavol.juricek123@gmail.com **TRNAVA** (2006): ADCH Trnava, Hlavná 43, 917 01 Trnava, Soňa Pobiecka, 0948 091 011, maria.fabikova@charitatt.sk, sona.pobiecka@charitatt.sk, **VRANOV NAD TOPLOU** (2009): Charitný dom pre mládež, prevádzkovateľ: ADCH Košice, Lúčna 812, 093 01 Vranov nad Topľou, 0904 981 536, 057/443 1578, chdm.vranov@charita-ke.sk, **ŽILINA** (2003): Dom charity sv. Vincenta, Bratislavská 423/27, 010 01 Žilina, Mgr. Gabriela Huliaková, 0918 314 197, 041/724 4795, dchvincent.za@gmail.com

Nie každý sa pred pandémiou môže skryť doma.

Ľudia bez domova patria k najviac ohrozeným skupinám obyvateľstva. Pomôžte ochrániť aj ich zdravie. Dajte sa zaočkovať a prispajte ku kolektívnej imunite.

Registrujte sa na očkovanie
na www.korona.gov.sk
alebo na infolinke **0800 174 174**

 Vakcína
je zodpovednosť